

Ressurshefte

for flerspråklig arbeid i barnehagen

Ressurshefte

for flerspråklig arbeid i barnehagen

Basert på NAFOs kompetanseutviklingsprosjekt for barnehageansatte 2005-10

Marit Gjervan, Gro Svolsbru og Målfrid Bleka

Hftet er Utgitt av NAFO og Kunnskapsdepartementet 2010
Publikasjonskode F-4257 B
Hftet kan lastes ned elektronisk fra nafo.no

Design Magnolia design as.
Mai 2010
Opplag 10 000

Forord

Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO) har fra 2005 til 2010 hatt ansvar for et kompetanseutviklingsprosjekt¹ for barnehageansatte i hele landet, hvor flerspråklig arbeid har vært et sentralt tema. NAFO har drevet dette prosjektet i samarbeid med fylkesmenn, kommuner, høgskoler og universiteter i alle landets fylker. Mange av barnehagene som har deltatt i kompetanseutviklingen har gjennomført praksisprosjekter hvor blant annet arbeid med språklig mangfold har stått i fokus. I dette ressursheftet vil du finne praktiske eksempler på hvordan barnehagen kan arbeide med språk i et flerspråklig miljø, hvordan ulike språk kan bli synlige og hørbare i barnehagen, hvordan man kan organisere og arbeide med tospråklig assistanse, hvordan foreldrene er en ressurs for barnas flerspråklige utvikling, og hvordan barnehagen kan arbeide med kartlegging av minoritetsspråklige barns språkkompetanse. Eksemplene er hovedsaklig hentet fra NAFOs kompetanseutviklingsprosjekt, men du vil også finne eksempler fra andre aktuelle aktører. Eksempler og praksisfortellinger fra barnehagene er anonymisert. Selv om heftet først og fremst formidler praktisk pedagogisk arbeid, er dette forankret innen teori og forskning rundt flerspråklighet og flerkulturell pedagogikk. Videre henviser vi til fordypning i aktuell teori og forskning underveis.

Vi vil takke barnehager som gjennom NAFOs kompetanseutviklingsprosjekt har bidratt med sine erfaringer fra språkarbeid i barnehagen, og samarbeidspartnere på høgskoler og universiteter. En spesiell takk til Katrine Giæver som har bidratt med innspill om tospråklig assistanse i dette heftet.

Oslo 15. mars 2010

Målfrid Bleka

Marit Gjervan

Gro Svolsbru

---

¹ Prosjektbeskrivelse og rapport om NAFOs kompetanseutviklingsprosjekt for barnehageansatte finner du her: www.hio.no/nafo

Innhold

Forord	5
Innhold	7
Innledning	8
Kapittel 1 Rammer	10
Loven og rammeplanen	10
Tilskuddsordningen	11
Kapittel 2 Flerspråklig arbeid - uavhengig av tospråklig assistanse	13
Synliggjøring av flere språk	13
Flerspråklighet – en ressurs!	15
Mangfold styrker språkmiljøet i barnehagen	18
Arbeid med bøker	19
Samarbeid med bibliotek	20
Lesevenner	21
Digitale verktøy	21
Estetiske fag	22
Inkluderende lekemiljø	23
Foreldre som ressurs i språkarbeidet	24
Familielæring	25
Konkretiseringsmaterieil	27
Snakkepakken, språkposer og språkkofferter	28
Materieil som gjenspeiler mangfold	29
Utfordringer knyttet til materieil og arbeidsmåter	30
Kapittel 3 Flerspråklig arbeid - med tospråklig assistanse	32
Politiske dokumenter og sentrale føringer for tospråklig assistanse i barnehagen	33
Den tospråklige assistentens rolle og funksjon	35
Arbeidet med barna	36
Personalsamarbeid og ledelse	39
Samarbeid med foreldre	41
Hvem kan gi tospråklig assistanse	42
Organisering av tospråklig assistanse	43
Ansettelse i den enkelte barnehage	43
Ansettelse i samarbeid mellom barnehager	44
Ansettelse i kommunen	44
Ansettelse i base for tospråklige assistenter	46
Ansattes tilknytning	46
Samarbeidsrutiner og organisering av arbeidet	47
Tilvenningstid	48
Arbeidsoppgaver	49
Kompetanseutvikling	50
Kapittel 4 Kartlegging av språk	53
Kartlegging av barnehagens språkmiljø	53
Kartlegging av enkeltbarn	54
Ressurser	56
Nettressurser	56
Oversikt over barnehager som har bidratt med eksempler og praksisfortellinger:	58
Litteratur	60

Språk er en viktig del av barnehagens arbeid. Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver understreker betydningen av tidlig og god språkutvikling (Kunnskapsdepartementet, heretter omtalt som KD, 2006). Når det gjelder barn med minoritetsspråklig bakgrunn har barnehagen viktige oppgaver med å bidra til en god flerspråklig utvikling. Dette innebærer at førskolelærere, i samarbeid med øvrige ansatte i barnehagene, må kunne legge til rette for et språkmiljø som fremmer språklig mangfold, og at barna utvikler sine språk på en best mulig måte.

Barn med minoritetsspråklig bakgrunn

I offentlige dokumenter og i faglitteraturen brukes ofte betegnelsen *barn med minoritetsspråklig bakgrunn* eller *minoritetsspråklige barn*. Det snakkes da om barn som har et annet språk enn norsk som sitt morsmål eller førstespråk, og at morsmålet er et minoritetsspråk i norsk sammenheng. Disse barna som vokser opp i Norge, blir etter all sannsynlighet to- eller flerspråklige. De lærer både foreldrenes morsmål og norsk. I mange tilfeller kan også foreldrene ha ulike morsmål, slik at barna benytter seg av flere språk. Det som er felles for de minoritetsspråklige barna, er at de lærer norsk i barnehagen. Det er ofte ikke bare morsmålet som skiller de minoritetsspråklige barna fra majoriteten, men også kulturelle uttrykk, religion, verdier, normer og tradisjoner (Sand 2008). Akkurat som det er forskjeller blant majoritetsspråklige barn, er det forskjeller mellom minoritetsspråklige barn. I barnehagen må man derfor ta hensyn til de individuelle ulikhetene hos hvert enkelt barn.

Det er selvfølgelig svært ulikt hvordan barn mestrer sin flerspråklige situasjon, og dette avhenger både av barnet selv, men også av omgivelsene rundt barnet. Språkmiljøet i barnas hjem og barnehage har stor betydning for deres flerspråklige utvikling. Det er svært viktig at barnhagen og foreldrene samarbeider om å støtte opp under barnas språklige utvikling på både morsmålet og andrespråket. En god utvikling av barnas morsmål vil kunne ha positive konsekvenser for andrespråkstilegnelsen (Valvatne og Sandvik 2007).

Noen barn blir tidlig eksponert for flere språk og lærer seg disse samtidig. Vi snakker da om *simultan flerspråklighet*. Andre barn møter det norske språket når de begynner i barnehagen og har lært seg morsmålet først. Disse barna har en *suksessiv flerspråklighet* (Sandvik og Spurkland 2009, Høigaard mfl. 2010). I en del tilfeller kan det være vanskelig å avgjøre hva som er barnets morsmål fordi barnet behersker sine språk like godt, eller bruker språkene like mye, men i ulike kontekster. Det kan da være riktig å si at barnet har flerspråklighet som sitt morsmål, eller at de har flere morsmål (Sandvik og Spurkland 2009). Det er altså ikke en ensartet gruppe barn det her er snakk om. Barnehagen må legge tilrette for et språkmiljø som stimulerer barn til læring med utgangspunkt i deres ulike språkbiografier.

Les mer om flerspråklighet i

Høigård, A., Mjør, I. og Hoel, T. 2009: *Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen*. Oslo: KD.

Høigård, A. 2006. *Barns språkutvikling – muntlig og skriftlig*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Kibsgaard, S. og Husby, O. 2009: *Norsk som andrespråk: Barnehage og barnetrinn*. Oslo: Universitetsforlaget

Sand, S. 2008: *Ulikhet og fellesskap*. Flerkulturell pedagogikk i barnehagen. Vallset: Opplandske Bokforlag.

Sandvik, M. og Spurkland, M. 2009: *Lær meg norsk før skolestart! Språkstimulering og dokumentasjon i den flerkulturelle barnehagen*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Utdanningsdirektoratet: *Barn i flerspråklige familier. Veiledning til foreldre og ansatte i barnehager og på helsestasjoner*. Oslo: Utdanningsdirektoratet

Valvatne, H. og Sandvik, M. 2007: *Barn, språk og kultur. Språkutvikling fram til sjuårsalderen*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag

LES MER

Rammer

Språk er blitt et viktig satsningsområde for norsk barnehage og skole. Det er satt et særlig fokus på språkutvikling når det gjelder barn med minoritetsspråklig bakgrunn i Norge. Når undersøkelser viser tendenser til at minoritetsspråklige elever klarer seg dårligere på skolen enn majoritets elever, og frafallet i videregående skole er stort, vil det være nødvendig å sette inn tiltak på et tidlig tidspunkt for å utjevne forskjeller og bedre språkkompetansen hos barn og unge. En rekke stortingsmeldinger har fokus på barnehagen som arena for god språkstimulering.

St. meld. nr. 16 (2006-2007) ... og ingen stod igjen. *Tidlig innsats for livslang læring* understreker betydningen av barnehagen som tiltak for å utjevne sosial ulikhet i samfunnet. Hovedmålet i meldingen er at alle barn skal få et godt grunnlag for livslang læring.

St. meld. nr. 23 (2007-2008) *Språk bygger broer* ser på utfordringer og tiltak for å styrke språkopplæringen i et livslangt perspektiv. Meldingen legger til grunn en helhetlig språkpolitikk "med vekt på norskspråklig og flerspråklig mangfold, nordisk språkfelleskap og allsidig fremmedspråklig kompetanse" (ibid:7).

St. meld. nr. 41 (2008-2009) *Kvalitet i barnehagen* peker på at "språkstimulering er en av barnehagens viktigste oppgaver" (ibid: 68). Videre fremheves det at regjeringen har som mål at "alle barn bør beherske norsk før de begynner på skolen" (ibid:67). Det understrekes at barnehagen må kunne tilby barna et rikt språkmiljø slik at de kan utvikle språkene sine på en god måte. Et rikt språkmiljø forutsetter at personalet har god kompetanse innen språk og flerspråkighet, og kunnskap om hvordan de kan tilrettelegge for god språkutvikling for alle barn. Ett av hovedmålene i St.meld. nr. 41 er at "alle barn skal få delta aktivt i et inkluderende fellesskap" (ibid: 90).

Regjeringen oppnevnte i 2008 et utvalg som skal gjennomgå opplæringstilbudet til minoritetsspråklige barn, unge og voksne. Utvalget som ledes av Sissel Østberg, skal vurdere hvordan minoritetsspråklige blir ivaretatt i strukturene og hvordan dette fungerer i praksis. Utvalget skal også se på hvordan flerkulturelle perspektiver er integrert i opplæringsinstitusjonene. Utvalget leverer sin rapport juni 2010.

Loven og rammeplanen

Barnehagene er underlagt Lov om barnehager (KD 2006b). Rammeplanen er en forskrift til barnehageloven, slik at barnehagene er forpliktet til å arbeide i tråd med rammeplanen. Den gir føringer for hvordan barnehagen skal tilrettelegge tilbud for minoritetsspråklige barn og flerspråklig og flerkulturelt arbeid i barnehagen. Rammeplanen anerkjenner at det finnes mange måter å være norsk på og at det kulturelle mangfoldet skal gjenspeiles i barnehagen (KD 2006a:7). Barn som har andre morsmål enn norsk og lærer norsk som sitt andrespråk i barnehagen, skal få mulighet til å uttrykke seg og bli forstått av andre barn og voksne.

”Barnehagen må støtte at barn bruker sitt morsmål og samtidig arbeide aktivt med å fremme barnas norskspråklige kompetanse”. (KD 2006a:29)

Under rammeplanens fagområde 3.1 *Kommunikasjon, språk og tekst* står det at barnehagen skal bidra til at barna ”bruker sitt språk for å uttrykke følelser, ønsker og erfaringer, til å løse konflikter og skape positive relasjoner i lek og annet samvær” (ibid:34). Personalet må vise forståelse for betydningen av barns morsmål og oppmuntre barn med flerspråklig bakgrunn til å være språklig aktive og gi dem erfaringer som styrker deres norskspråklige utvikling.

I forbindelse med rammeplanen har departementet også utgitt ti temahefter for å støtte barnehagenes arbeid med rammeplanen. Det er særlig to temahefter som omhandler flerspråklig arbeid i barnehagen: *Temahefte om språklig og kulturelt mangfold i barnehagen* (Gjervan (red.) 2006) og *Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen* (Høigård, Mjør og Hoel 2010). Samtidig må flerspråklige perspektiver leses inn i de andre temaheftene også.

I 2009 ble det foretatt en vurdering av innføringen av rammeplanen (Østrem m.fl. 2009). Et sentralt funn var at fagområdet *Kommunikasjon, språk og tekst* var et prioritert område for flesteparten av de barnehagene som ble intervjuet. Tilsvarende var ”språk” et sentralt satsningsområde blant utdanningsdirektørene og hos barnehagemyndighetene. Rapporten peker imidlertid på at tiltak for å støtte flerspråklige barn i å bruke og utvikle sitt morsmål i liten grad blir prioritert.

Tilskuddsordningen

Regjeringen har øremerket *Tilskudd til tiltak for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder F-02-2010* (videre omtalt som *tilskuddsordningen*) (KD 2010a).

”Tilskuddet skal bidra til at kommunen kan utforme tiltak for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder. Målrettede språkstimuleringstiltak i førskolealder, herunder tospråklig assistanse i barnehage, vil kunne bidra til en bedre skolestart for barn som ikke har norsk som morsmål og på sikt øke barnas deltakelse på alle samfunnsarenaer.

(...) Målgruppen for tilskuddet er minoritetsspråklige barn i førskolealder. Minoritetsspråklige barn defineres her som barn med en annen språk- og kultur- bakgrunn enn norsk, med unntak av barn som har samisk, svensk, dansk eller engelsk som morsmål. Disse barna kan i de fleste tilfeller kommunisere med andre i barnehagen og omfattes derfor ikke av tilskuddsordningen. Begge foreldrene til barnet må ha et annet morsmål enn norsk, samisk, engelsk, svensk eller dansk”. (KD 2010:18).

Når det gjelder samiske barn har de egne rettigheter gjennom tilskudd som forvaltes av Sametinget. Jf tilskuddsordningen kapittel 4.

Det er kommunen som barnehagemyndighet som forvalter tilskuddet. Språkstimulerings tiltak skal hovedsaklig knyttes til barnehagen, men kommunene kan også bruke tilskuddet til å utforme helhetlige tiltak på tvers av tjenestetilbud, for eksempel i samarbeid mellom helsestasjon, barnehage og skole, eller norskopplæringen for foreldrene. I tillegg til tospråklig assistanse kan tilskuddet brukes til å ansette ekstra personale for å styrke barnas norskspråklige utvikling, innkjøp av språkmateriell og bøker, til å bedre foreldresamarbeidet og iverksette informasjonstiltak rettet mot foreldre med tanke på å rekruttere barn til barnehagen.

En del barnehager erfarer at i familier der en av foreldrene har norsk som morsmål og den andre er minoritetsspråklig, kan barna i praksis være minoritetsspråklig. Det kan for eksempel være at den forelderen som har hovedomsorgen for barnet er minoritetsspråklig, mens barnet har mindre kontakt med den av foreldrene med norsk som morsmål. Disse barna *utløser* ikke tilskuddet men kan likevel *omfattes* av tiltak gjennom tilskuddsordningen, slik at barnehagene og kommunene tar ansvar for å tilrettelegge for pedagogiske tiltak som bidrar til å bedre språkforståelsen for disse barna.

Tilskuddsordningen legger til grunn at språkstimulerende tiltak primært bør legges til barnehagen. Et delmål er derfor å rekruttere flere minoritetsspråklige barn til barnehagen.

Fylkesmannen utbetaler tilskuddet til kommunene, som igjen fordeler tilskudd på bakgrunn av søknad fra den enkelte barnehage eller andre søkere. Midlene skal fordeles etter vurdering av behov, og er et supplement til kommunens egne midler.

Rambøll Management gjennomførte i 2006 en evaluering av tilskuddsordningen for KD (2006). Der påpekes blant annet at flertallet av kommunene i deres undersøkelser oppgir at de ikke ser seg selv som faglig kompetente når det gjelder kunnskap om flerkulturell pedagogikk og språkutvikling blant minoritetsspråklige barn. Dette betyr at det generelt er behov for et kompetanseløft i forhold til kommunenes innsikt i og innsats overfor minoritetsspråklige barn i førskolealder. For å nå målet med tilskuddsordningen, er det en forutsetning at kommunene og førskolelærerne i barnehagene har kompetanse i flerkulturelle spørsmål og i språkopplæring av minoritetsspråklige barn. Dette er viktig for at tilskuddet skal bli forvaltet på best mulig måte for de barna det gjelder.

Flerspråklig arbeid - uavhengig av tospråklig assistanse

I dette kapitlet vil vi se på ulike måter arbeide med språk og flerspråklighet i barnehagen som ikke nødvendigvis er avhengig av at barnehagen har en tospråklig medarbeider i personalgruppa. Disse arbeidsmåtene kan selvsagt også være fine å bruke i samarbeid med tospråklig personale.

Flerspråklighet er en ressurs for det enkelte barnet, for barnehagen og for samfunnet. Det norske samfunnet vil i framtida ha et økende behov for flerspråklige borgere (jf St.meld. nr. 23), og det vil være av avgjørende betydning i hvilken grad barnehage- og skolesystemet ivaretar denne ressursen. Det er derfor viktig å peke på hvilke ressurser flerspråklige barn er i besittelse av overfor barnehageansatte, og overfor foreldrene. Barnehagen må være en arena for flere språk, der barns ulike språklige kompetanser verdsettes. Det å synliggjøre flere språk enn det norske, må altså ligge til grunn for barnehagens arbeid. Rammeplassen understreker at personalet i barnehagen "må vise forståelse for betydningen av barns morsmål" (KD 2006a:35). Det vil si at de voksne i barnehagen skal anerkjenne barnas ulike morsmål og aktivt støtte barna i å videreutvikle disse. Anerkjennelse innebærer å bli sett, hørt og respektert. Språk er nært knyttet til barns identitet og kulturelle tilhørighet. Ved ikke å anerkjenne barnas morsmål kan man heller ikke anerkjenne barnets identitet(er) og tilhørighet(er).

"De flerspråklige barna er *ikke* "språkløse" selv om de ikke sier noe på det språket majoriteten snakker, det er bare det at den enspråklige pedagogen ikke har tilgang på det barnet sier på de andre språkene" (Sandvik og Spurkland 2009: 35-36).

For barna er det viktig at deres morsmålskompetanse blir gjort gyldig i barnehagen, selv om det ikke er andre barn eller voksne som deler deres morsmål. Andres interesse og positive nysgjerrighet for morsmålet kan bidra til å gi barnet positiv selvsøvelse og identitetsbekreftelse.

Synliggjøring av flere språk

I arbeidet med å utvikle barnehagens språkmiljø har mange barnehager i NAFOs kompetanseutviklingsprosjekt hatt fokus på at barnas ulike språk skal ses og høres i barnehagen. Flere barnehager opplevde at noen barn ikke ville bruke morsmålet i barnehagen, og at foreldrene var opptatt av at barna bare skulle snakke norsk i barnehagen. Selv om personalet i barnehagene ikke hadde noe i mot at barna snakket sine morsmål på avdelingene, erkjente flere at de heller ikke aktivt etterspurte og synliggjorde det språklige mangfoldet blant barn og voksne. Noen barnehager forsøkte for eksempel å spørre barna hva ting het på deres morsmål, men disse forble likevel tause på eget morsmål. Som et ledd i å synliggjøre mangfold og bekrefte ulike identiteter, begynte personalet i barnehagene å gjøre konkrete tiltak for at alle barns språk skulle få plass i barnehagen. Følgende fortelling fra en førskole-

lærer i Møllenhof barnehage i Buskerud viser hvordan ett av barna trengte anerkjennelse og bekreftelse på seg selv som kurdiskspråklig før han opplevde at dette var verdifullt både for seg selv og for de andre:

Personalet på avdelingen er i gang med forberedelser til å ha kurdisk uke i barnehagen. I den forbindelse spør jeg Amir om han kan lære meg hvordan jeg teller fra én til ti på kurdisk. Amir ser uforstående på meg. Jeg spør om igjen, men han sier ingenting. Jeg prøver meg på andre ord, spør om han vet hva "hei" heter, hva "ha det" heter og til slutt om han vet hva "takk" er på hans morsmål. Amir er stum som en østers. Ingen av personalet har noensinne hørt ham snakke kurdisk i barnehagen, verken med foreldre eller andre kurdiske barn. Jeg tenker at mine tidligere antakelser om at Amir ikke snakker morsmålet er riktige. Senere samme dag hjelper moren til Amir meg med tallene og ordene som jeg var ute etter.

Den kurdiske uken går med til å fortelle eventyr, dans og musikk fra Kurdistan, spise kurdisk mat og vi lærer oss blant annet å telle til ti på kurdisk. Mandagen etter den kurdiske uken, kommer Amir mot meg da jeg kommer på jobb. Han sier: "Mari, Mari, kom hit! Kom til dukkekroken!" Jeg følger forventningsfullt etter, og tror at nå skal jeg få se noe riktig spennende. Da vi ankommer dukkekroken, sier han: "Vet du hva det heter på kurdisk?" Amir peker på en masse ulike ting i dukkestua og forteller meg hva alt heter på kurdisk. Ansiktet hans stråler. (Praksisfortelling fra barnehagens egen prosjektrapport)

I en annen barnehage ble anerkjennelse og bruk av morsmålet i barnehagen viktig for å skape tillit og god kommunikasjon med ett av de flerspråklige barna (Kjelås 2009). Barnehagen forteller hvordan de ikke klarte å få god kontakt med ett av de flerspråklige barna. Gjennom samarbeid med tospråklig assistent utarbeidet barnehagen en oversikt over sentrale ord og begreper på barnets morsmål. Ved bruk av morsmålet fikk personalet respons fra barnet både gjennom kroppsspråk og verbalt, og for første gang sa barnet noe på norsk i barnehagen (ibid).

Det er personalet i barnehagen sitt ansvar å ivareta det språklige mangfoldet blant både barn og voksne (Gjervan, Andersen og Bleka 2006). Ved å tilrettelegge med utgangspunkt i flerkulturelle perspektiver kan personalet bidra til å gjøre barnehagen mer åpen for forskjellighet og skape gode læringsmiljøer.

Her er noen ideer til konkrete tiltak som mange barnehager har gode erfaringer med, nettopp for å anerkjenne og synliggjøre språklig mangfold:

- Skrive barnas navn med ulike skriftspråk på garderobeplassen.
- Lage "Velkommen-skilt", "God jul"- eller "Id Mubarak"-plakater på ulike språk.
- Lage og henge opp ordlister på norsk og ulike morsmål som finnes på avdelingen, i samarbeid med foreldre eller tospråklige ansatte.
- Kjøpe inn eller låne barnebøker på ulike språk, eller bøker som er tospråklige.
- Bruke lydbøker på ulike språk.
- Alle barn og voksne lærer noen sanger eller regler på ulike morsmål som finnes på avdelingen.
- "Ukas ord": hver uke lærer alle ett ord på barnas ulike morsmål. Dette kan for eksempel være knyttet til et tema barnehagen jobber med.
- Oversette informasjon og planer til foreldre på ulike språk.
- Benytte oppslagstavla til informasjon til foreldre på flere språk.
- Henge opp "Dagens bilde" av en situasjon eller aktivitet fra dagen i dag med en kort tekst på flere språk. Bildet danner utgangspunkt for samtaler på morsmål mellom barn og foreldre om hva som har foregått i barnehagen denne dagen.
- Oppfordre barn som har erfaring med andre skriftspråk enn norsk til å bruke dette i barnehagen. Enten for å skrive eller "leke-skrive".

Språk kan ikke ses løsrevet fra identitet, kulturelle uttrykk og tilhørighet. Gjennom synliggjøring av kulturelt og religiøst mangfold kan barnehagen bidra til å fremme flerspråklighet i barnehagen. Mange barnehager har lagt vekt på å skape identitetsbekreftende miljøer for alle og har latt ulike kulturelle uttrykk få prege barnehagens innhold og rom. Mange har skaffet seg globuser og hengt opp kart, gått til innkjøp av dukker, utkleddingstøy og leker som representerer forskjellighet. Det at ulike barn finner gjenkjennelse i barnehagen kan gi grunnlag for at barna deler av sine tanker, erfaringer og kunnskaper både på morsmål og norsk.

Flerspråklighet – en ressurs!

I **Bikuben barnehage** i Møre og Romsdal har alle barna et annet morsmål enn norsk, og ingen av de ansatte er flerspråklige. I 2007 startet de opp prosjektet *Flerspråklighet – en ressurs!* Selv om alle barna har andre morsmål enn norsk, opplevde personalet at barnas språklige mangfold i liten grad preget barnehagens hverdag. Andre språk enn norsk var i liten grad synlige og hørbare. For å kunne styrke barnas utvikling på morsmål og norsk valgte personalet å arbeide med fire delmål:

- Legge til rette for at barna kan bruke og vedlikeholde sitt morsmål i barnehagen.
- Synliggjøre det språklige mangfoldet i barnehagen.
- Gjøre bruk av foreldrenes ressurser på morsmålet.
- Øke personalets kompetanse om flerspråklighet og betydningen av morsmål.

Gjennom økt kompetanse og bevisstgjøring hos personalet har barnehagens språkmiljø endret seg. Det har blitt en betydelig økning i bevissthet rundt og bruk av ulike

morsmål blant både barna, personalet og foreldrene. For å legge til rette for at barna kan bruke sin flerspråklighet i barnehagen har personalet gjort en del konkrete tiltak som for eksempel å kjøpe inn bøker på ulike språk, henge opp navneskilt i garderoben på ulike språk og lage ordlister på barnas morsmål. Barnehagen har laget egne språkkofferter til eventyr og sanger som de bruker, og i samarbeid med foreldrene har de oversatt sentrale ord og begreper. Foreldre og eksterne tolker har også bidratt til å oversette barnebøker. I samarbeid med foreldrene og voksenopplæringa har barnehagen planer om å innhente sanger, rim, regler og eventyr fra ulike land.

Personalet ser en betydelig endring i hvordan barna nå bruker sin flerspråklige kompetanse i barnehagen. De opplever at deres kunnskaper om og holdninger til flerspråklighet og betydningen av morsmålet har vært viktig for kvaliteten på språkmiljøet i barnehagen. Det at førskolelærere og assistenter med norsk som morsmål snakker om og er nysgjerrige på barnas språk og oppfordrer dem til å bruke morsmålet aktivt i barnehagen, har hatt svært positiv effekt på barnas språkbruk i barnehagen. Flerspråklighet har blitt en ressurs for barn og voksne i språkarbeidet. Voksne og barn utvikler sine språklige perspektiver ved å undre seg sammen over språk, og snakker om likheter og ulikheter i språkene.

En voksen er sammen med 5 barn på klatrerommet. Barna samarbeider om å bygge hus av putene i rommet, og går over i rollelek. To av barna begynner å mjaue mens de går omkring, og en tredje leker hund og sier "voff, voff". Så er alle barna med på leken. Noen sier "mjau" og andre sier "voff". To av barna har tsjetsjensk som morsmål, to snakker farsi og en serbisk. Den voksne spør om barna vet hva hund og katt heter på deres morsmål. Barna snakker i munnen på hverandre for å fortelle. "I Tsjetsjenia heter katt 'tjiska' og hund er 'zal'", forteller et av barna. På farsi er katt 'pissji et gårbe' og hund er 'zægel hopa'", forteller et annet barn. "I Serbia kaller vi katten 'matza' og hunden 'kootsa'", sier en. Barna fortsetter med å leke hunder og katter. Etter en liten stund sier den voksne: "Har katten samme språk i Norge, Iran, Tsjetsjenia og Serbia?" Det blir stille en stund før alle begynner å mjaue for liksom å prøve seg fram. Barna blir enig om at katten sier det samme i alle landene. "Enn hunden da?" spør den voksne. Barna prøver seg nok en gang frem, den ene hunden med hissigere gjøing enn den andre. Jo da, hunden sier det samme i Norge, Iran og Serbia. Men et av barna som snakker farsi rister på hodet og er ikke enig i at hunden i Iran sier "voff". "Iranihund sier vaff, vaff den", sier hun. Det andre barnet med farsi med morsmål er helt enig. De begynner straks å "vaffe" begge to. (Praksisfortelling fra barnehagens egen prosjektrapport, noe forkortet)

Denne praksisfortellingen fra Bikuben viser hvordan den voksne tar initiativ til at barna skal bruke sine kunnskaper på morsmålet. Hun etterspør barnas kunnskaper på morsmålet og gjør denne kompetansen gyldig i barnehagen. Helt konkret viser hun forståelse for betydningen av barns morsmål, i tråd med rammeplanen (KD 2006a). Den danske professoren Anne Holmen² sier at barna ved å bruke morsmålet kan "strekke andrespråket sitt". Ved å bruke morsmålet utvider de andrespråket sitt. Andre eksempler på dette kan være at de voksne oppmuntrer barn som har samme morsmål til å diskutere forståelsen av noe som skjer i barnehagen på morsmålet. For eksempel hvis det er noe barna ikke forstår på norsk, kan de sammen diskutere seg fram til betydningen på morsmålet. Slik vil morsmålet være til hjelp for i å utvikle andrespråket, og samtidig bidra til å stimulere den kognitive utviklingen.

Det å ha mulighet til å uttrykke seg på morsmålet har en stor betydning for barnas kognitive utvikling. Minoritetsspråklige barn som er på vei til å lære seg norsk, trenger å bruke morsmålet til å lære og å utvikle sine kunnskaper (Sand 2008). Ved å aktivisere morsmålet i barnehagen kan personalet bidra til å stimulere barnas kognitive utvikling. Førskolelærere eller assistenter som deler barnas morsmål er selvsagt en uvurderlig ressurs for barnas kognitive utvikling, men dette ansvaret ligger på personalet selv om de ikke kan barnas morsmål. Her må personalet også samarbeide med foreldrene om betydningen av barnas kunnskapsutvikling på morsmålet (Utdanningsdirektoratet 2006).

Språklige forhandlinger med norskspråklige barn er også viktig for å utvide og utvikle begrepsapparatet på andrespråket. Dette forutsetter at barna har felles opplevelser og erfaringer å bygge språket rundt. Barnehagen kan gjøre mye for å skape gode situasjoner som gir barna felles referanser, for eksempel gjennom aktiviteter, lek, bøker og fortellinger. Følgende lille episode utspant seg i **Hanken barnehage** i Telemark:

To gutter fikk servert et grøtmåltid:
Armand snakker bare norsk, mens Bashir er tospråklig.
Armand: "Skal vi kappete?"
Bashir: "Nei det gjør vi ikke!"
Armand: "Jo! Husker du ikke trollet da?"
Bashir: "Jo, vi kappspiser!"

Her ser vi hvordan Bashir fremdeles ikke behersker begrepet "kappete", men får utvidet sitt begrepsapparat gjennom en språklig forhandling med kameraten. Guttene har blitt gitt en mulighet til å forhandle språklig fordi begge barna har den samme referansen, eventyret om Askeladden som kappåt med trollet.

---

² Fra Anne Holmens foredrag på NAFOs konferanse 23.oktober 2009: *Likeverdig opplæring i praksis!*

Kvaliteten på barnehagens språkmiljø er avgjørende for barn som skal lære norsk. Det er derfor viktig at førskolelærerne har kompetanse om hvordan barn lærer språk, og hvordan de kan styrke minoritetsspråklige barns språkutvikling ved å tilrettelegge for et godt språkmiljø.

Mangfold styrker språkmiljøet i barnehagen

Gjennom synliggjøring kan språklig mangfold bli en ressurs i språkutviklingen for alle barna i barnehagen, ikke bare de som er flerspråklige. Også de majoritetsspråklige barna profiterer på å være i et flerspråklig miljø. Der blir språk et fenomen, noe man kan snakke om, sammenligne og undre seg over. Barna lærer at ting vi omgir oss med har ulike navn på ulike språk. Dette styrker deres språklige bevissthet og muligheter for å reflektere rundt språk og språklig variasjon (Høigård mfl. 2010). I møte med språk som er annerledes enn sitt eget, blir barnet mer bevisst også sitt eget språk. Det er viktig at barnehagen formidler hvordan språklig mangfold er en ressurs for barnas språklige utvikling til foreldrene, både minoritets- og majoritetsspråklige.

I sin masteroppgave har Hetland (2007) blant annet sett hvordan barn kan forholde seg til hverandres flerspråklighet i en flerkulturell barnehage. Eksempelet under viser hvordan barn anerkjenner hverandres ulike språkkompetanser på en naturlig måte.

Sara, Katarina og Aurora er inne i dukkekroken og leker. Steffen kommer bort til dem og henvender seg til Katarina. Steffen: "Vil du vær med oss?" Katarina ser på ham og nikker og følger med han bort til samlingskroken, der Elisabeth leker. Steffen: "Eg var tiger!" (han finner fram en liten tekanne i plast)

Steffen: "Og av og til drakk eg te!" Steffen: "Me snakke engelsk!" (henvender seg til Elisabeth) Elisabeth: "Men me kan ikkje det!" (om seg og Katarina). Steffen: "Ok, då kan dokk snakke norsk, så snakke eg engelsk". Elisabeth: "Men hu kan ikkje norsk!" (peker på Katarina). Steffen: "Då kan jo du snakke det språket hu kan då?" (Hetland 2007:57)

Arbeid med bøker

Bøker og lesing har alltid stått sentralt i norsk barnehagepedagogikk. Mange barnehager bruker bevisst bøker som en del av arbeidet med språkstimulering i barnehagen. Forskning viser at det er en sammenheng mellom tidlige erfaringer med bøker og lesing, og barns språkutvikling (Aukrust 2006). Barn som har mange og gode erfaringer med å bli lest for ser ut til å profittere språklig på dette i skolealder og utvikler god leseforståelse. Aukrust peker på noen faktorer som særlig understøtter minoritetsspråklige barns leseferdigheter i skolealder: Et rikt vokabular, det å få delta i kognitivt utvidende samtaler, motivasjon og den affektive kvaliteten i lesesituasjonen.

Barnehagen skal være et pedagogisk tilbud til barna "her-og-nå". Likevel må vi se barnehagen som en del av livslang læring og bidra til å gi barna gode forutsetninger i utdanningsløpet. Barnehagen kan blant annet bidra til å gi barn et godt utgangspunkt for lese- og skriveutvikling. Aukrust (2006) viser til forskning om leseferdigheter som sier at minoritetsspråklige elever som er dyktige lesere på andrespråket har et helhetlig syn på lesing. De benytter strategier og kunnskaper som de har tilegnet seg på det ene språket til å øke sin forståelse på det andre språket. Hun skriver at "opplæringsmiljøer som omfatter minoritetsbarn, kan støtte barnas leseferdigheter om barna opplever at de fleksibelt kan bruke sin språkkunnskap på begge språk" (Aukrust 2006:22). Når vi ser på eksemplene over, kan vi si at barna i disse barnehagene blir oppmuntret til å bruke sin språkkunnskap fleksibelt, og at dette kan bidra til å øke deres totale språkforståelse.

Barna profitterer på å høre et rikt vokabular i barnehagen og på å bli invitert til å delta i kognitivt utvidende samtaler om noe som barnet er opptatt av (Aukrust 2006). Aukrust framholder det hun karakteriserer som "et robust funn" i sin undersøkelse, nemlig at barns vokabular ved skolestart har konsekvenser for senere læring, lesing og kommunikasjonsferdigheter. "Barnehagemiljøer som anerkjenner barns tospråklighet kan bidra til å understøtte senere leseforståelse" (ibid 2006:48).

I **Bjerke bydel** i Oslo har de gjennomført et prosjekt i samarbeid med Høgskolen i Oslo³. Prosjektet *Lær meg norsk før skolestart!* har hatt som målsetting å utvikle metoder og verktøy for systematisk arbeid med språk i barnehager med flerspråklige barnegrupper (Sandvik og Spurkland 2009). Prosjektet har hatt fokus på bruk av litteratur i språkstimuleringen og dokumentasjon og kartlegging av barns språkkompetanse. Gjennom prosjektet er det utviklet en metode for systematisk arbeid med litteratur i språkstimuleringen. Det som særpreger denne metoden er hvordan de arbeider med å konkretisere innholdet i utvalgte barnebøker og tilrettelegging av læring i et andrespråkperspektiv. Barnehagene velger ut noen bøker som de jobber med over tid. Først forteller personalet innholdet i boka ved hjelp av konkrete fortellerstøtte. Etter hvert leses boka med mindre og mindre støtte etter hvert

---

³ <http://www.laermegnorskfoerskolestart.no/>

som barna kjenner innholdet i fortellingen. Barna er aktivt med og gjenforteller i ord og tegninger, og skaper sine egne fortellinger.

I **Rygge kommune** i Østfold har tre av barnehagene prøvd ut metodene i *Lær meg norsk før skolestart!* De har gode erfaringer med å inspirere foreldrene til å lese bøker for barna på morsmålet. Barnehagen informerer foreldrene om at biblioteket har barnebøker på ulike språk, og formidler informasjon om Det flerspråklige bibliotek og aktuelle nettressurser. På den måten har foreldrene kunnet lese bøker som barnehagen jobber med på barnas morsmål hjemme. Foreldrene blir da en viktig ressurs i barnas flerspråklige utvikling, i samarbeid med barnehagen.

LES MER

Les mer om arbeid med litteratur i

Sandvik, M. og Spurkland, M. 2009: *Lær meg norsk før skolestart!*

Språkstimulering og dokumentasjon i den flerkulturelle barnehagen. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Samarbeid med bibliotek

I **Kyrkjevegen barnehage** i Sogn og Fjordane har de jobbet med prosjektet "Du store verden – for en bok". Barnehagen har fokus på språklig mangfold og at barn med et annet morsmål enn norsk skal få et rikt språkmiljø i barnehagen og hjemme. Gjennom et samarbeid med det lokale biblioteket har de fått laget egne bokkasser til bruk i barnehagen. Her har de samlet barnebøker på ulike språk som barn og foreldre kan låne med seg hjem. De har også fått oversatt bøker og har laget egne lyd-bøker på ulike språk. I samarbeid med biblioteket arrangerer de egne lesestunder på ulike språk. Leseundene er populære for barn og foreldre. I barnehagen arbeider de med bøkene ved å konkretisere bøkens innhold slik at handlingen blir mer tilgjengelig for alle barn.

Flere barnehager har samarbeidet med sitt lokale bibliotek om å låne bøker på ulike morsmål eller tospråklige bøker fra *Det flerspråklige bibliotek* (DFB). DFB er et kompetansesenter for bibliotektilbud til språklige minoriteter. De er rådgivere for bibliotek, kjøper inn og låner ut bøker og andre medier på 38 språk. Barnehager kan låne fra DFB ved å gå via sitt lokale bibliotek. Det er også mulig å kjøpe tospråklige bildebøker for barn (<http://www.dfb.deichman.no/>).

21. februar er den internasjonale morsmålsdagen. I bydel Stovner i Oslo markerer barnehagene denne dagen sammen med det lokale biblioteket. Bydelen arrangerer i forkant fortellerkurs for voksne med minoritetsspråklig bakgrunn. På morsmålsdagen inviteres barn og foreldre til biblioteket for høytlesing og eventyrfortelling på mange ulike språk. Dette har blitt et svært populært tiltak for barn og foreldre i bydelen.

Lesevenner

Solheim barnehage i Lørenskog i Akershus samarbeider med Åsen skole og det lokale biblioteket. Sammen har de utviklet prosjektet *Lesevenner* der barn i 4.klasse leser for barnehagebarna. Skolebarna forbereder seg grundig på forhånd. Bibliotekaren finner fram bøker på ulike morsmål og elevene kommer og plukker ut bøker på biblioteket. Så øver elevene på å lese for hverandre i klassen før de tar med seg bøkene og leser høyt for barnehagebarna. Minoritetsspråklige elever kan velge om de vil lese (eller fortelle) på morsmålet for barn med samme morsmål i barnehagen. I barnehagen leser elevene for to til tre barn, og etterpå er det felles lek og måltid. *Lesevenner* er en fin måte å jobbe med bøker på. For elevene gir det å lese for yngre barn økt motivasjon og mestringsglede. De er rollemodell for yngre barn, tar ansvar og får en følelse av mestring knyttet til lesing. Når de får muligheten til å bruke morsmålet sitt i møte med barnehagebarna, kan dette bidra til at de opplever anerkjennelse for sin flerspråklige kompetanse. For barnehagebarna er det veldig populært at elevene kommer. De møter unge rollemodeller som kan lese, og dette kan gi økt interesse for bøker og inspirasjon til egen leseutvikling. For barn med minoritetsspråklig bakgrunn er det ekstra verdifullt når de treffer eldre barn som leser eller forteller på morsmålet deres. Dette kan bidra til at statusen til barnas morsmål økes i barnehagen, og at de opplever reell anerkjennelse. Samarbeidet bidrar også til å styrke overgangen mellom barnehage og skole. Det er viktig for barnas trivsel at de kjenner noen eldre elever på skolen når de skal begynne. Samtidig får de store barna mulighet til å opprettholde kontakten med barnehagen etter at de har sluttet for å begynne på skolen.

Mer om lesevenner finner du her:

<http://www.skoleipraksis.no/flerkulturell-opplering/filmer/lesevenner/>

Aamodt, S. og Hauge, A. M. 2008: *Familielæring*. Oslo: Universitetsforlaget.

LES MER

Digitale verktøy

Bruk av digitale verktøy kan gi gode muligheter for å arbeide med språk, og kan være gode verktøy for å stimulere barns flerspråklige utvikling. Mange barnehager har erfaring med bruk av digitale kameraer som kan kobles opp mot en pc eller tv. Barnehagene kan bruke egne bilder og filmer direkte i arbeidet med språk og som dokumentasjon på språkarbeid.

Trollberget barnehage i Akershus har jobbet med prosjektet "Språkstimulering gjennom Skoggruppetmetoden". Skoggruppetmetoden bygger på å planlegge, gjennomføre og gjenkalle en aktivitet. Sammen med en gruppe på to til fire barn planlegger den voksne en tur i barnehagens nærmiljø. Turmålet velges ut fra barnas behov, forutsetninger og interesser og kan være til en liten hytte som barnehagen disponerer, til en lekeplass i nærheten eller til togstasjonen. I planleggingsarbeidet brukes konkrete, spill, tegninger, bøker, bilder m.m. På turen tar barna og de voksne digitale bilder av det de ser og opplever som de skriver ut når de kommer tilbake til

barnehagen. Barnas og de voksnes bilder danner grunnlaget for gjenkallingen av turen. Personalet oppmuntrer og stimulerer barnet til å snakke og fortelle om sitt bilde. De voksne støtter barna med ord og begreper. Bilder og et lite referat fra turen settes inn i egne permer som barna tar med seg hjem. Ved at barnehagen involverer foreldrene i sitt språkarbeid, får foreldrene innblikk i hva barna har opplevd i barnehagen og mulighet til å samtale med barna om dette på morsmålet. Slik legger barnehagen til rette for at foreldrene kan styrke barnas utvikling på morsmålet og utvide barnas forståelse av det som skjer i barnehagen.

Når barnehagen har tospråklig assistanse kan *Skoggruppmetoden* berikes ytterligere for de minoritetsspråklige barna. Muligheter for å bruke både morsmålet og andrespråket i planleggingen, gjennomføringen og gjenkallingen av turen kan styrke barnas motivasjon, deltakelse og mestringfølelse. Dette er en god metode for tospråklige assistenter i sitt arbeid med å styrke barnas utvikling på morsmålet. Selve metoden med sine tre elementer kan like gjerne benyttes til andre aktiviteter enn skogturer.

Globus barnehage i Vestfold har jobbet med prosjektet "IKT som verktøy i språkutviklingen". De har benyttet Smart Board som verktøy for å stimulere til variert språkbruk. Med Smart Board kan man engasjere mange barn eller en liten gruppe. Barna kan bruke det sammen med voksne, med andre barn eller alene. Smart Board er en interaktiv tavle som kan kobles til pc og internett. Barna kan spille spill, hente informasjon fra nettet, skrive selv, tegne osv. Det gir mange muligheter i språklige aktiviteter, både reseptivt og produktivt. For mange barn vil dette kunne vekke interessen for bruk av bøker på en indirekte måte. Barnehagen erfarte at for en del av barna var dette en spennende måte å nærme seg boka og fortellingen på. Globus barnehage bruker verktøyet til å stimulere barns språkutvikling, både på morsmål og andrespråket, og hele personalet er involvert i arbeidet.

LES MER

Les mer om bruk av digitale verktøy i
Bølgan, N. 2006: Temahefte om IKT i barnehagen. Oslo:KD

Estetiske fag

Flere barnehager bruker estetiske fag i arbeidet med språk. Rammeplanen understreker i fagområdet *Kunst, kultur og kreativitet* at

"Barnehagen må gi barn mulighet til å oppleve kunst og kultur og til selv å uttrykke seg estetisk. Å være sammen om kulturelle opplevelser og å gjøre eller skape noe felles, bidrar til samhörighet" (KD 2006a:36).

I mottaksbarnehagen ved **Johannes Læringscenter** i Rogaland er de opptatt av musikk som uttrykksform i språkarbeidet med barna. Barnehagen er en mottakssbar-

nehage og har bare barn med andre morsmål enn norsk. Felles for barna er at de har vært relativt kort tid i Norge og behersker norsk i begrenset grad. Gjennom sang, dans og bevegelse, rim og regler stimulerer personalet barnas flerspråklige utvikling. Gjennom sangen og musikken styrkes begrepslæringen og ordforrådet. I tillegg gir musikk mange gode felles opplevelser og glede som ikke bare har en språklig nytteverdi, men vil være som et ”fristed” og danne utgangspunkt for samhandling når mange av barna strever med å uttrykke seg på norsk. Både foreldrene og de tospråklige assistentene er viktige ressurser i å tilføre barnehagen sanger, rim og regler på barnas ulike morsmål. (<http://www.skoleipraksis.no/flerkulturell-opplering/filmer/>)

Mange barnehager har gode erfaringer med å bruke estetiske fagområder for blant annet å styrke arbeidet med språk. I tillegg til musikk som vist over, er ulike kunst- eller kulturuttrykk en viktig del av barns uttrykksmåter. Gjennom arbeidet med kunst og kultur skal barnehagen styrke barnas kulturelle identitet og deres personlige uttrykk (KD 2006a). I en flerkulturell barnehage kan dette gi et mangfold av ulike uttrykk som kan utvide barnas perspektiver og gjenspeile ulike identiteter, erfaringer og tradisjoner.

Inkluderende lekemiljø

Leken har en viktig betydning for barns læring og utvikling, og det er viktig å ikke glemme dens betydning også i arbeidet med språk.

”Leken har mange uttrykksformer og kan føre til forståelse og vennskap på tvers av alder og språklige og kulturell ulikhet. I et lekefellesskap legges grunnlag for barns trivsel og meningsskaping i barnehagen”.
(Kunnskapsdepartementet 2006:26)

Gjennom leken kan barn utvikle språket sitt i en lystbetont aktivitet som de selv velger. Det er mange typer lek som i ulik grad krever mer eller mindre verbalspråklig kommunikasjon. Enkle regelleker kan fungere godt uten at barna trenger å bruke mye språk, mens rollelek krever mye språklig aktivitet. For barn som ikke kan mye norsk, kan det være svært krevende å skulle delta i lek som krever mye norskspråklig kompetanse. Da kan det være viktig at de voksne deltar og er støttende for barna og bidrar til å gjøre leken tilgjengelig for ulike barn. De voksne bør også innimellom legge til rette for lek og aktiviteter som krever mindre bruk av språk. Hvis barna kan leke med noen på sitt eget morsmål i barnehagen, er det selvfølgelig veldig bra. Det gir barna mulighet til å leke på sitt nivå og med utgangspunkt i sine interesser, samtidig som de kan utvikle sin forståelse for verden og sin kompetanse på morsmålet. Personalet i barnehagen kan gjennom planlegging og organisering legge til rette for at barn med samme morsmål får anledning til å leke sammen, også på tvers av avdelinger.

Lillehammer barnehage i Oppland har jobbet med prosjektet "Skal vi leke sammen?". Barnehagen har som mål at de minoritetsspråklige barna skal bli mer aktive i leken. Personalet observerte at de minoritetsspråklige barna deltok mindre i lek enn de majoritetsspråklige barna. De ble oftere oversett og overhørt i leken. Personalet tolket dette som en av årsakene til at de minoritetsspråklige barna var mer urolige, byttet oftere aktivitet og deltok mindre i lek. Gjennom refleksjon over praksis og bevisstgjøring hos personalet har dette endret seg. De voksne er nå mer deltakende og støtter barna i leken slik at de minoritetsspråklige barna blir mer aktive. En del av de minoritetsspråklige barna hadde lite erfaring med barnehagens lekemateriell fra hjemme, og de voksne brukte derfor tid på å gi barna erfaringer med ulike typer leker i barnehagen slik at de ble mer kompetente lekekamerater.

Giæver (2006) understreker at de erfaringene barn får gjennom lek og samspill med andre, er mer mangfoldig enn det de kan lære gjennom strukturerte språklæringsaktiviteter. Leken er derfor en av barnehagens mest betydningsfulle språklæringsarenaer.

Foreldre som ressurs i språkarbeidet

Foreldrene er en viktig ressurs i barnehagens arbeid med språk. Spesielt viktig er foreldrene når barna har andre morsmål enn norsk, og når det ikke finnes tospråklige ansatte i barnehagen. Vi har ovenfor vist til flere barnehager som benytter foreldrenes språklige ressurser i barnehagen, for eksempel ved å innhente sanger på ulike språk og hjelp til å oversette bøker og lage ordlister. Denne praksisfortellingen fra Solheim barnehage i Oppland viser en barnehage som fikk hjelp fra foreldrene i sitt språkarbeid:

På en av avdelingene våre går det ei jente som har foreldre fra Tyrkia. Til og begynne med ville ikke denne jenta snakke tyrkisk, eller lære oss tyrkisk. Vi hadde som tema "antall, rom og form" og i den forbindelse hadde vi skrevet tallene fra 1 til 10 på norsk og spansk. Vi spurte foreldrene til jenta om de kunne skrive tallene fra 1 til 10 på tyrkisk. Noen dager senere prøvde en av assistentene å få jenta til å si tallene på tyrkisk. Assistenten sa tallene på norsk og spansk og jenta sa de på tyrkisk. Dagen etter satt vi sammen og spiste og en av assistentene ba jenta om hjelp for å telle på tyrkisk, og jenta telte fra 1 til 10. En av guttene som satt ved siden av henne ble plutselig veldig interessert i henne, og gjennom hele måltidet spurte han jenta hva forskjellige ting het på tyrkisk. Jenta fikk høyere status blant ungene og hun hjalp oss mye med å oversette ord fra norsk til tyrkisk. Hun vegrer seg ikke for å bruke morsmålet sitt lenger.

For at foreldrene skal være en ressurs for barnehagen i språkarbeidet må barnehagen sørge for at foreldrene får mulighet til å delta og medvirke i barnehagens hver-

dag. Jo mer involvert foreldrene er i barnas hverdag i barnehagen, jo lettere er det å få til et samarbeid rundt barnas språklæring.

I **Storgaten barnehage** i Grimstad har de jobbet med prosjektet "Det flerkulturelle møtet" hvor de i fellesskap med foreldrene arrangerer felles middager i barnehagen. Grupper med foreldre og ansatte med ulik språklig og kulturell bakgrunn bytter på å forberede og lage middag til alle barn, foreldre og ansatte i barnehagen. Barnehagen erfarer at dette gir viktige fellesopplevelser for barna, personalet og foreldrene, de blir bedre kjent og får et tettere samarbeid. Slike fellesopplevelser som styrker kontakten mellom personalet i barnehagen og foreldrene, er med på å bidra til at barna føler seg bedre ivaretatt i barnehagen. Samtaler før, under og etter middagene gir felles opplevelser som gir et godt grunnlag for samtaler og nære relasjoner.

Også foreldrene trenger anerkjennelse for sitt morsmål i barnehagen. Ved å etterspørre kompetanse og involvere foreldrene i barnehagens språkarbeid, kan foreldrene bli aktivt medvirkende i sine barns utvikling i barnehagen. Foreldre trenger i ulik grad støtte og veiledning i sin foreldrerolle, også når det gjelder barnas språkutvikling. Alle foreldre ønsker at barna skal lære det norske språket slik at de kan delta i barnehagen, skolen og samfunnet. Likevel er det en del foreldre som har fått inntrykk av at barna kun skal snakke norsk for å lære norsk. Disse foreldrene trenger støtte og veiledning fra barnehagen om hvordan det er å lære flere språk samtidig og om morsmålets betydning for læring og for andrespråkutviklingen. NAFO har i samarbeid med Utdanningsdirektoratet og FUG (Foreldreutvalget for grunnskolen) utgitt heftet *Barn i flerspråklige familier. Veiledning til foresatte og ansatte i barnehager og helsestasjoner*. Veiledningen tar opp aktuelle temaer som foreldre og barnehageansatte kan være opptatt av knyttet til det å vokse opp i en flerspråklig situasjon.

Familielæring

Familielæring er et begrep som har kommet inn i arbeid med barn og familier de senere årene i Norge, men har vært et mye benyttet arbeidsområde i flere land, både i og utenfor Europa. Familielæring er en samlebetegnelse på ulike metoder knyttet til arbeid i og med familier. Familielæringens begrunnelse har støtte i forskning som peker på foreldrenes betydning i barns læring (Desforges og Abouchaar 2003, Nordahl 2007, Aamodt og Hauge 2008) Familielæring handler om læring mellom generasjoner, der alle har et læringsutbytte. Barn oppnår bedre læringsresultater når foreldre og andre nære voksne rettleder, viser interesse og har forventninger. Foreldre, på sin side, lærer selv gjennom å hjelpe barna og ved å erfare hvor viktige de er for at barna skal gjøre framgang. For barnehagen vil denne tilnærmingen bety et mer utstrakt forelderarbeid og å involvere foreldrene i vid forstand i barnehagens virksomhet. Barnehagen representerer et kompletterende miljø til hjemmet (St.meld. 41) og kan være et sted der barn og foreldre gis mulighet til felles læringsaktiviteter. Barnehagelovens § 2 sier at: "Barnehagen skal bistå hjem-

mene i deres omsorgs- og oppdrageroppgaver, og på den måten skape et godt grunnlag for barnas utvikling, livslange læring og aktive deltakelse i et demokratisk samfunn.” Flere barnehager har gode erfaringer med å knytte familielæring til sin virksomhet, særlig til familier med annen bakgrunn enn etnisk norsk. Dette kan være familier som er ukjente med det norske skole- og barnehagesystemet, og som selv i tillegg kan ha lite eller ingen utdanning. Det er likevel verd å merke seg at familielæring og arbeid med dette, vil være noe alle familier vil ha utbytte av, uavhengig av sosial og kulturell bakgrunn.

I **Skien kommune** ble mødre som var deltakere i introduksjonsprogrammet og som hadde barn i barnehager, invitert til lesegrupper om det å lese bøker for barna. Gjennom gruppene ble mødrene fortrolige med å bruke bøker, også de som hadde få eller ingen leseferdigheter på verken norsk eller morsmål.

Rosetårnet barnehage i Bergen har laget et prosjekt de har kalt *1,2,3, alle kan bli med!* Siktemålet med prosjektet var at familielæringsopplegget i barnehagen skulle gi nye muligheter for felles aktiviteter hjemme med vekt på samtale, fortelling og lesing. Barnehagen inviterte til aktiviteter som involverte foreldre i barnehagen et par timer i uka. Barnehagen ønsket å bidra til å støtte foreldrene i å være sine barns første og viktigste lærere og å etterspørre og ta i bruk foreldrenes kompetanse og ressurser i barnehagen.

I **Tysvær kommune** samarbeider barnehage, skole og voksenopplæring om et familielæringsopplegg. Foreldre som får norskopplæring ved Tysvær opplæringscenter deltar i familielæringsaktiviteter med egne barn i Førresfjorden barnehage en gang per uke. I tillegg har foreldre tilbud om å få norskopplæring i velkomstklassen ved Førre skole sammen med barna sine. En lærer fra voksenopplæringen og en førskolelærer i barnehagen samarbeider om det pedagogiske opplegget for familielæringen. Målet med aktivitetene er å fremme norskerferdigheter for både de voksne og barna. Det legges også stor vekt på å synliggjøre og benytte de ulike morsmålene i opplæringen. Film om prosjektet finnes på nettet: <http://www.skoleipraksis.no/flerkulturell-opplering/filmer/familielring/>

Les mer om familielæring i:

Aamodt, S. og Hauge, A. M. 2008: *Familielæring*. Universitetsforlaget
Desforges, C. with Abouchaar, A. 2003: *The Impact of Parental Involvement, Parental Support and Family Education on pupil Achievements and Adjustment: A Literature Review*. Department for Education and Skills
Whalley, M. 2006: *Involving Parents in their Children's Learning*. Paul Chapman Publishing Ltd

Konkretiseringsmateriell

Barnehagens pedagogikk bygger på et helhetlig læringssyn. Rammeplanen understreker at læring i barnehagen ”foregår i det daglige samspillet med andre mennesker og med miljøet, og er nært sammenvevd med lek, oppdragelse og omsorg” (KD 2006a:26-27). Barns læring skjer i både formelle og uformelle situasjoner i barnehagen, og kvaliteten på samspillet mellom barn og voksne er avgjørende for barnas læringsmuligheter i barnehagen. Gjennom gode og nære relasjoner preget av anerkjennelse kan barnehagen gi gode vilkår for læring.

Det er tradisjon for å benytte materiell i ulike læringssituasjoner i barnehagen. Dette kan være pedagogisk materiell som er spesielt utviklet for å fremme en type læring og utvikling, eller det kan være mer ordinært materiell som er tilstede i våre omgivelser. Mange barnehager benytter ulike typer materiell knyttet til arbeid med språkstimulering.

Når vi jobber med bøker, eventyr eller sanger i barnehagen, eller når vi skal forberede barna til en aktivitet, kan vi gjennom å konkretisere gjøre innholdet i det vi formidler lettere tilgjengelig for barna. Sandvik og Spurkland (2009) skriver at hensikten med konkretisering er at barna lettere skal forstå begrepene og få førstehånds erfaring med dem. Når vi konkretiserer innholdet i for eksempel en bok eller et eventyr, benytter vi en språkmetodisk retning som kalles ”direkte metode”.

”Typisk for denne språkmetodiske retningen er å ’flytte verden inn i klasserommet’ for at barna lettere skal forstå begrepene og få førstehånds erfaring med dem. Det er når ord settes inn og oppleves i en sammenheng at de læres og forstås best” (ibid:73).

Å konkretisere innebærer også visualisering. Vi bruker konkrete gjenstander, figurer, bilder, stemme, mimikk og kroppsspråk for å tydeliggjøre for barna hva vi formidler. Dette bidrar til å skape kontekster og meningsfylte sammenhenger som letter barnas språklæring (Sandvik og Spurkland 2009). For minoritetsspråklige barn som skal bli lest for eller bli fortalt et eventyr på andrespråket, er konkretisering et viktig hjelpemiddel for at de skal forstå innholdet og lære nye ord og begreper. Dette handler om at personalet må tilrettelegge for læring og utvikling i barnehagen med utgangspunkt i andrespråksperspektiver. I noen barnehager har tospråklige assistenter fortalt eventyr på sitt morsmål til hele barnegruppen, først uten konkrete og så med konkrete. Det blir da veldig tydelig for både barn og voksne som ikke forstår det språket som det fortelles på, hvor viktig det er å få tilgang til konkrete eller visualisering som hjelpemidler.

Konkretene kan også skape utgangspunkt for en samtale utover akkurat her-og-nå. En blå bil som tas ut av en språkpose kan gi barnet språklige utfordringer utover det å kunne benevne ordet ”bil”, telle fire hjul og kunne fargen ”blå”. Sammen med en voksen kan barnet snakke om hva man kan gjøre med en bil, hvor kan vi reise, hvem kan kjøre, fortelle om erfaringer fra turer med bil osv. Slik kan barnet og den voksne

sammen skape *utvidende samtaler* som gir nye ord og begreper og som bidrar til å videreutvikle barnas språkutvikling.

Snakkepakken, språkposer og språkkofferter

I arbeidet med språkstimulering benytter barnehagene både ferdigprodusert og egenutviklet materiell eller materiell vi vanligvis omgir oss med. Mye av det ferdigproduserte materialet bygger på norske barnehagepedagogiske tradisjoner som tar utgangspunkt i lek, sang, rim, regler og eventyr. Snakkepakken, som er utviklet av Ihlen og Finnanger, er et eksempel på språkstimulerende materiell som er mye brukt i barnehagene (www.snakkepakken.no) Dette er en basispakke med språkstimulerende materiell som kan bidra til å styrke barns språk og begrepsutvikling. Snakkepakken med veiledningshefte er et pedagogisk verktøy som er utviklet for både barnehage og småskole. Snakkepakken inneholder blant annet konkretiseringsmateriell, noe som også er innholdet i språkkofferter⁴ eller språkposer⁵

Mange barnehager har laget egne varianter av *Snakkepakken, språkkofferter eller språkposer*. Felles for dette materialet er en systematisering av konkrete som brukes i arbeidet med språkstimulering. Etter inspirasjon fra Bjerke-prosjektet *Lær meg norsk før skolestart!* og prosjektets leder Sigrunn Skretting, har mange utarbeidet sine egne samlinger med konkrete knyttet til et eventyr, en bok, et tema, en sang eller en aktivitet. Konkretene blir gjerne systematisert i *språkkofferter* eller *språkposer*. En del barnehager systematiserer også materiell for språkstimulering i egne *språkrom*.

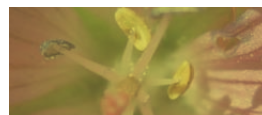
Arbeid med konkrete som verktøy i språkarbeidet kan gjøres på mange måter. I en barnehage fant de fram ulike plastdyr som representerte de dyrene barna skulle se når de skulle på zoologisk museum for første gang. Barna hadde fått utdelt hver sitt plastdyr som de hadde med seg til museet. Så skulle de gå på jakt etter "sitt dyr". Slike forberedelser kan bidra til å forsterke barnas motivasjon for læring og styrke begrepslæringen i de aktivitetene barna er med på i barnehagen.

Mottaksbarnehagen ved Johannes læringscenter i Rogaland bruker aktivt naturen og steder i nærmiljøet som et utgangspunkt for utforskning av smått og stort, der barna får opplevelser og erfaringer nært knyttet til å lære seg ord og begreper på et nytt språk. Barnehagen legger opp til å ta i bruk alle sanser i språkarbeidet og mener dette åpner opp for språket på andre måter enn det mer tradisjonelle språkaktiviteter gjør. Noe av poenget er at barna skal få felles opplevelser og erfaringer som kan

---

⁴ *Språkkofferter* som pedagogisk materiell og metode knyttes til Sigrun Skretting som er prosjektleder i *Lær meg norsk før skolestart!* Koffertene systematiserer konkretiseringsmateriell knyttet til en bok eller et eventyr.

⁵ *Språkposer* har utspring i Marie-Louise Nyberg sitt materiell. Nyberg, M-L. 1998: Den magiske sprognose. Sprogstimulering af tosprogede børn. Haases Pædagogiske Skrifter.

inspirere til lek og samtale i barnehagen. Se filmen fra prosjektet her:

<http://www.skoleipraksis.no/flerkulturell-opplering/filmer/flerspraklighet-som-resurs-i-mottaksbarnehagen/>

Barna lærer språk i formelle og uformelle situasjoner i hverdagen. Vi kan si at mye av det vi omgir oss med i hverdagen, både ute og inne, kan brukes som materiell for læring. For eksempel klær, mat og kjøkkenutstyr, formingsmateriell, spill, leker, ting i naturen osv. Barn lærer lettere ord og begreper ved å erfare og oppleve i naturlige omgivelser. Derfor er det viktig at personalet i barnehagen ser på språkstimulering som en del av barnehagens helhet, og ikke bare knytter dette opp til spesielt tilrettelagt aktivitet og formelle læringssituasjoner.

Materiell som gjenspeiler mangfold

Rammeplanen framhever betydningen av at mangfoldet vi omgir oss med "skal gjenspeiles i barnehagen" (KD 2006a:7). Dette må også vises i det materiellet som brukes i barnehagen. I *Temaheftet om språklig og kulturelt mangfold* utdypes rammeplanens føringer om at mangfold skal være synlig i barnehagen, gjennom identitetsbekreftelse.

"Det vil si at barna må møte noe kjent i barnehagens hverdag; de språkene som snakkes, eventyrene som fortelles, sangene som synges, bøkene i bokhylla, utkledningstøyet i dukkekroken, bildene på veggene, bokstavene som pryder veggene eller høytidene som feires" (Gjervan (red.) 2006:29).

Det kan være en utfordring for barnehagene å finne materiell som gjenspeiler språklig og kulturelt mangfold. Det er likevel viktig å være bevisst på å bruke materiell som kan skape gjenkjennelse og bekreftelse for ulike barn. Det er for eksempel vanskelig å finne barnebøker, spill, puslespill eller annet pedagogisk materiell som gjenspeiler mangfold når det gjelder hudfarger, familieliv, aktiviteter og tradisjoner. Det er fortsatt slik at majoritetsbarn har de beste forutsetninger for å finne gjenkjennelse og identitetsbekreftelse i barnehagens materiell. Barnehagens personale må derfor være bevisst på hvilke identiteter og erfaringer de bekrefter når de planlegger arbeidet med språkstimulering og i utvalget av konkretiseringsmateriell. Kan for eksempel Rødhette og Gullhår figurere med brun hudfarge og svart hår? Kan eventyret om Pannekaka foregå i Somalia? Samtidig er det viktig å være oppmerksom på at ikke alle barn med samme morsmål har de samme referansene og vil gjerne ha ulik gjenkjennelse overfor gjenstander og bildemateriell. Et barn med somali som morsmål, som har vokst opp i Norge, vil kunne ha helt andre gjenkjennelser enn somaliske barn som er nyankomne til landet. Når barn opplever sammenhenger mellom det som er den hjemlige arena og barnehagens arena, øker motivasjonen for å delta i barnehagens ulike pedagogiske aktiviteter og i det sosiale fellesskapet. Når barna kan kjenne seg igjen i læringssituasjonene og læringsmateriellet, øker det deres utbytte av læringen.

Les mer om identitetsbekreftelse i
 Gjervan, M. (red.) 2006: *Temahefte om språklig og kulturelt mangfold*. Oslo: KD.
 Gjervan, M., Andersen C. E. og Bleka, M. 2006: *Se mangfold! Perspektiver på flerkulturelt arbeid i barnehagen*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
 Hauge, A.M. 2009: *Den felleskulturelle skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Utfordringer knyttet til materiell og arbeidsmåter

En del fagmiljøer er kritiske til det de opplever som en økende tendens til bruk av instrumentelle metoder i barnehagenes arbeid med språk. Evalueringen av rammeplanen (Østrem m.fl. 2009) peker på en tendens til at rammeplanens fagområde *Kommunikasjon, språk og tekst* er mer læremiddelstyrt enn de andre fagområdene. I undersøkelsen sier mange barnehager at de bruker ulike programmer og materiell i språkarbeidet.

”Det er grunn til å spørre om det er rammeplanens føringer som danner grunnlag for programmene, om det er pålegg fra eier og kommunale barnehagemyndighet eller om det snarere er slik at program og materiell blir styrende for arbeidet” (ibid:143).

Giæver (2006) mener at pedagogisk materiell som for eksempel Snakkepakken og språkposer kan være et godt supplement til språkarbeidet i barnehagen, men at dette ikke er tilstrekkelig for at barna skal lære andrespråket. Hun påpeker at materialet ikke er språkstimulerende i seg selv, men at det må settes inn i en sammenheng som er motiverende og som skaper mening for barnet.

Den danske forskeren Üzeyir Tireli (2003) hevder at minoritetsspråklige barn i danske barnehager oftere blir møtt med instrumentelle metoder enn etnisk danske barn.

”Det er ofte en snæver og skoleagtig opfattelse af læringsbegrebet, der anvendes, når det drejer sig om etniske minoritetsbørns udbytte af daginstitutionerne, mens der anvendes en bred forståelse af det samme begreb, når det drejer sig om danske børn. Det kan skabe en 'sandhed' om, at minoritetsbørn lærer (og skal lære) særlige og målelige færdigheder i daginstitutionen, mens danske børn 'blot' udvikler og udfolder sig.” (ibid:27)

Sand (2008) ser på kritiske faktorer i barns andrespråklæring. Hun påpeker også at det er en fare for

”at det pedagogiske opplegget rundt minoritetsspråklige barn kan bli for *snevert orientert mot språkstimulering*, og i for liten grad rettet inn mot tilrettelegging av varierte utviklings- og aktivitetsmuligheter som skal stimulere til allsidig utvikling” (ibid:139).

Dette kan bidra til et mangel- eller problemsyn på barna. En blir mer fokusert på barnas manglende ferdigheter i norsk, enn den språklige kompetansen de har på morsmålet (Kjelås 2009, Sand 2008, Gjervan, Andersen og Bleka 2006). En undersøkelse i svenske førskoler viste at mye av språkstimuleringen med minoritets-språklige barn skjedde i strukturerte, ikke-kontekstuelle læringssituasjoner med bruk av konkretiseringsmateriell som verktøy, uten kobling til barnas morsmål (Sand 2008).

Noe av det vi vet fremmer god språkutvikling og etter hvert gode leseferdigheter er utvidede samtaler eller samtaler utenfor her-og-nå (Sandvik og Spurkland 2009, Sand 2008, Aukrust 2008). Den danske kultursosiologen Charlotte Palludan har gjennom sin forskning blant annet sett hvordan danske barnehagepedagoger har ulike samtaletoner i møte med minoritets- og majoritetsspråklige barn (Palludan 2006, Pettersen 2004). Hun beskriver to ulike toner som personalet bruker i samtale med barn: *undervisningstonen* og *utvekslingstonen*. Undervisningstonen preges av at den voksne spør barnet om ting hun selv egentlig vet svaret på, og at den voksne styrer samtalen. Barnet svarer og er underlagt den voksnes undervisning eller instruksjon. Denne tonen brukes mest i samtale med minoritetsspråklige barn. *Uttekslingstonen* er preget av at barnet og den voksne har en likeverdighet som samtalepartnere. De undrer seg sammen og utveksler kunnskaper, tanker og erfaringer. Denne tonen finner Palludan mest av i samspillet mellom de voksne og de majoritetsspråklige barna (Palludan 2006).

Det er altså viktig at kunnskap om hva som gir god språkutvikling og gode språkmiljøer i barnehagen, styrer de arbeidsmåtene som benyttes og det materiellet som brukes – og ikke omvendt. Slik kan bruk av ulike typer materiell styrke barnehagenes arbeid med språk og flerspråklighet når dette settes inn i et helhetlig syn på barns læring.

Flerspråklig arbeid - med tospråklig assistanse

I kapittel 2 så vi på flerspråklig arbeid i barnehagen som ikke nødvendigvis er avhengig av tospråklig assistanse. I dette kapittelet vil vi se spesielt på flerspråklig arbeid med tospråklig assistanse. Begrunnelsen for tospråklig assistanse i barnehagen henger nært sammen med morsmålets betydning for barns utvikling, både språklig og sosialt.

Helene Valvatne og Margareth Sandvik gir i sin bok "Barn, språk og kultur" (2007) tre begrunnelser for hvorfor det er viktig å arbeide med morsmålet i barnehagen. For det første skal barnet kommunisere med andre familiemedlemmer, for det andre skal barnet ha mulighet til å utvikle seg ut fra det nivået som tilsvarer deres egen alder og for det tredje skal barnet ha mulighet til å støtte seg på det språket det allerede kan, når det skal lære et nytt språk.

Det kan være en sårbar situasjon for en familie hvis foreldre og barn ikke lenger har et felles familiespråk. Man kan spørre seg hva som skjer med forholdet mellom barn og foreldre dersom de ikke fullt ut forstår den andres måte å uttrykke seg på. For at barnet skal kunne utvikle seg best mulig, må det være i stand til å snakke med familien sin på det språket familien behersker best. Barnehagen kan bety mye når det gjelder å støtte foreldre med dette. Samtidig er det viktig at det arbeides aktivt i barnehagen for at barnet skal få utvikle sin tospråklighet og kjenne stolthet over både sitt morsmål og sitt norske språk.

Når barnet får kommunisere på morsmålet, får det også uttrykke seg, undre seg og lære ut fra egne forutsetninger. På den måten kan det lære mest mulig om verden rundt seg og ha gode muligheter til å utvikle seg sosialt og intellektuelt. Flere barnehager ser sammenhenger mellom et likeverdig barnehagetilbud og morsmålets plass i barnehagen. For barn med liten norskspråklig forståelse, vil mye av det som foregår i barnehagen være vanskelig å delta aktivt i uten tospråklig assistanse. I rammeplanen kan vi lese følgende om morsmålets betydning for barns læring og utvikling:

"Språket er personlig og identitetsdannende og nært knyttet til følelser. Morsmålet er viktig for opplevelse av egen identitet og mestring på mange områder. Et godt utviklet morsmål er en grunnleggende forutsetning for den videre språklige utviklingen, også når det gjelder skriftspråk og leseforståelse. Barnehagen må sørge for at alle barn får varierte og positive erfaringer med å bruke språket som kommunikasjonsmiddel, som redskap for tenkning og som uttrykk for egne tanker og følelser. Alle barn må få et rikt og variert språkmiljø i barnehagen. (..) Det er viktig at barna blir forstått og får mulighet for å uttrykke seg. Barnehagen må støtte at barn bruker sitt morsmål og samtidig arbeide aktivt med å fremme barnas norskspråklige kompetanse" (KD 2006b:29).

Selv om det er mye nytt som må læres når en skal tilegne seg et nytt språk, er det ikke alt som må læres på nytt. Når barnet får mulighet til å bruke de begreper og referanser som det allerede har lært seg på førstespråket, vil det gå lettere og fortere å lære et nytt språk. I den første tiden av NAFOs kompetansehevingsprosjekt var det mange barnehager som rettet fokus mot barnehagens språkmiljø. De ønsket å arbeide for at barn med minoritetsspråk skulle utvikle det norske språket. Dette baserte seg gjerne på en forståelse av at barnehagen kan ta seg av barnets norskspråklige utvikling, mens foreldrenes ansvar er at barna skal lære morsmålet sitt. Mange av praksisprosjektene utviklet seg etter hvert i retning av å se muligheter for flerspråklig arbeid i barnehagen. Kunnskap om at morsmål styrker barnas norskspråklige utvikling, endret manges arbeidsmåter og tiltak.

Alle barn vil profitere både språklig og sosialt på å få uttrykke seg til en voksen i barnehagen som de deler morsmål med. Det vil derfor være en stor styrke for barnehagen og for de enkelte barna at det ansettes personale med samme språkbakgrunn som dem. Den statlige tilskuddsordningen vil kunne bidra noe i denne retningen, men vil langt fra være tilstrekkelig for å dekke behovet som finnes for tospråklig assistanse i barnehagen. Barnehagene har svært ulike forutsetninger i dette arbeidet. De tilhører kommuner av ulik størrelse, med ulik organisering og med ulik andel minoritetsspråklige innbyggere. Dette gjør at de ansvarlige i de enkelte fylkene og kommunene må se på hva som er situasjonen i deres områder og finne lokale løsninger som kan bidra til å utvikle barnehagenes kompetanse på flerspråklig arbeid og tospråklig assistanse i barnehagen. Dette kapittelet vil peke på hvordan man kan jobbe med tospråklige ansatte i barnehagen og se på forskjellige måter å organisere arbeidet på.

Politiske dokumenter og sentrale føringer for tospråklig assistanse i barnehagen

I det følgende presenteres noen sentrale føringer for hvordan tospråklig assistanse kan benyttes i barnehagen for å gi støtte til tospråklige barns utvikling på morsmålet og på andrespråket. Vi utdyper også hvordan nasjonale politiske dokumenter omtaler morsmål og flerspråklighet.

Rammeplanen (KDb 2006) slår fast at personalet skal ha et aktivt forhold til barns læreprosesser og vekke interesse for læring hos alle barn. Stortingsmelding 41 (KD 2008-2009) peker på at "ett av denne meldingens hovedmål er at alle barn skal få delta aktivt i et inkluderende fellesskap (ibid:90).(Våre understrekinger). Det er nødvendig for de ansatte i barnehagene å stoppe opp å spørre seg: Alle – hvem er det? Hvem er barna i vår barnehage? Hvilke behov har de? Hva betyr dette for våre mål og arbeidsmåter? Hva betyr det for hvilken kompetanse som bør finnes i personalgruppa? Barnehagen favner barn med ulike språklige, sosiale og kulturelle forutsetninger der alle skal ha gode leke- og læringsmuligheter, og der grunnlaget for en god utvikling skal muliggjøres.

I vurdering av innføringen av rammeplanen (Østrem m.fl. 2009), var et av funnene at det språklige arbeidet i barnehagene i stor grad fokuserer på kartlegging og stimulering av norskspråklige ferdigheter. Rammeplanen understreker at et godt utviklet morsmål er en grunnleggende forutsetning for den videre språklige utviklingen og peker på betydningen av å bruke språket som "redskap for tenkning og som uttrykk for egne tanker og følelser" (KD 2006:29). Det samme perspektivet fastholdes i Stortingsmelding 23, "Språk bygger broer" (KD 2007-2008). Valvatne og Sandvik (2007) understreker at det som gjelder for barn med norsk som morsmål, også gjelder for barn med andre morsmål. "Det er som om folk glemmer alt det de ellers vet om betydningen av god kommunikasjon og trygg identitet, når de snakker om barn som vokser opp med mer enn ett språk" (ibid:307). Se mer om morsmålets betydning i avsnittet foran.

Stortingsmelding 23, "Språk bygger broer", legger til grunn en helhetlig språkpolitikk "med vekt på norskspråklig og flerspråklig mangfold, nordisk språkfelleskap og behovet for allsidig fremmedspråklig kompetanse" (KD 2007-2008:7). I meldingen henvises det til en ekspertgruppe fra Europarådet som i 2003 framholdt den norske språkrikdommen som svært verdifull. Her pekes det på at opplæring på både bokmål, nynorsk, samisk, finsk og kvensk, den utstrakte bruken av dialekter, og at det blir avvirket eksamen i over hundre språk for elever med andre morsmål enn norsk, er med på å skape et positivt språkmiljø som bør framheves og feires. Slik er det god grunn til også å gjøre alle språk som er representert i barnehagen både synlige og hørlige. En måte å bidra til dette på vil være en bevisst ansettelsesstrategi med tanke på å ansette tospråklig personale. En barnehage som skaper nysgjerrighet for språk og ulike språklige uttrykk, vil tilføre barna en metaspråklig bevissthet som vil kunne skape en grobunn for videre språkutvikling hos alle barna, også hos de ettspråklige norske barna. Les mer om dette i kapittel 2.

Den statlige tilskuddsordningen⁶, nærmere omtalt i kapittel 1, kan blant annet benyttes til tospråklig assistanse. Rundskrivet framhever hvilken mulighet dette gir:

"Tospråklige assistenter utgjør en viktig ressurs i barnehagen, både for barn, foreldre og andre ansatte. Tospråklige assistenter kan bl.a. bidra til:

- at alle barn i barnegruppa integreres i fellesskapet
- at barna kan forstå og gjøre seg forstått i barnehagen
- brobygging og kulturformidling mellom barn med minoritetsspråklig bakgrunn og barn med etnisk norsk bakgrunn
- god kontakt mellom barnehage og foreldre"

(KD 2010:21)

I 2006 fikk Rambøll Management i oppgave å evaluere tilskuddsordningen. De finner blant annet at antallet tospråklige assistenter er redusert over tid og at barnehagelederne i lavere grad enn i 2004, da den nye tilskuddsordningen ble innført, vurderte at tilskuddsordningen har ført til bedre ferdigheter på morsmålet. Det er

⁶ Kunnskapsdepartementet 2009: Rundskriv F-02/2010. Statstilskudd til drift av barnehager.

imidlertid flere barn som mottar tospråklig assistanse i 2006, fordelt på færre tospråklige assistenter. Omtrent halvparten av kommunene har iverksatt tiltak ut over tospråklig assistanse. Dette gjelder særlig de store kommunene. Rapporten viser også at flertallet av kommunene ikke kjenner seg kompetente nok innenfor temaet språkutvikling av minoritetsspråklige barn og betegner dette som en bristende forutsetning. Rapporten stiller spørsmål ved om det finnes et gryende språkfilosofisk paradigmeskifte ved at fokus på barnas morsmål nå er skiftet ut med at barnehagene i større grad gjennomfører språkstimuleringstiltak som tar utgangspunkt i norsk som andrespråk. "Fallgruven er at kommunene i takt med utviklingen fra en morsmålsbasert innlæringsstrategi til en andrespråksbasert, mister blikket for morsmålets betydning for de minoritetsspråklige barnas trivsel og utvikling (Rambøll Management 2006b:8). Østrem m.fl. (2009) finner noe av det samme i sin evaluering av rammeplanen.

"Styrerundersøkelsen viser at tiltak for å støtte flerspråklige barn i å bruke/ utvikle sitt morsmål i liten grad prioriteres. Det kan dermed se ut til at språkopplæring og kartlegging av språk utelukkende fokuserer på barnas ferdigheter og kunnskaper i det norske språket, mens barnas morsmål gis liten anerkjennelse" (ibid:103).

Et annet forhold som belyses i Rambøll Managements rapport er at kommunene oppgir at det er vanskelig å rekruttere tospråklige assistenter som har tilstrekkelig pedagogisk kompetanse til å arbeide i barnehage, og derfor heller ansetter norsk-språklig personale. Rapporten peker her på et klart forbedringspotensiale for kommunene, i å tilby kurs og andre kompetansetiltak også for denne gruppen ansatte.

Rapporten nevner også balansen mellom "plikt" og "ekstra" for kommunen ved at kommunene i utgangspunktet er forpliktet til å tilby en del av de aktiviteter og tiltak som nevnes i tilskuddsordningen. Dette kan føre til at kommunene erstatter driftsmessige forpliktelser med det øremerkede statstilskuddet.

Den tospråklige assistentens rolle og funksjon

Når barnehagen eller barnehageeier velger å ansette tospråklige assistenter, vil dette være en god hjelp og støtte for det enkelte tospråklige barnet og til berikelse for barnehagen som helhet. Den tospråklige assistenten vil kunne ha mange funksjoner i en barnehage. I dette avsnittet belyses noen av disse.

Arbeidet med barna

I temaheftet om språklig og kulturelt mangfold skrives det om hva barn kan få oppleve sammen med en voksen de deler morsmål med.

”Sammen med en voksen som behersker barnets morsmål kan barnet få muligheter til

- å forstå og gjøre seg forstått
- å gi uttrykk for tanker, meninger og følelser (medvirkning)
- å utforske og utvide sin kunnskap
- å delta likeverdig i lek og andre aktiviteter
- å forberede seg til aktiviteter og innhold i barnehagen, samt å bearbeide inntrykk i etterkant av aktiviteter”

(Gjervan (red.) 2006:34)

En tospråklig assistent vil kunne bidra til at minoritetsspråklige barn lettere får muligheter til å delta i lek og aktivitet, ved å støtte dem i prosessen med å forstå og gjøre seg forstått. Funn fra dansk forskning (Bundgaard og Gulløv 2008) viser at lek og ulike aktiviteter kan skape skiller mellom barn, og at det ikke nødvendigvis skjer en integrering blant minoritets- og majoritetsbarn i en barnehage. Tvert imot kan barnehagen bli minoritetsbarns første møte med en institusjon der de opplever seg marginalisert. I et miljø hvor språket er grunnleggende, blir samværet oppdelt etter graden av språkbeherskelse, og forskerne ser at beherskelsen av det danske språket fort blir en skillelinje mellom barna. De finner at pedagogiske aktiviteter tar utgangspunkt i barnas motivasjon, og at barnehagene ikke arbeider noe særlig med forutsetningene for å føle motivasjon. Barnas ulike forutsetninger kan gi forskjellig grad av deltagelse, f.eks. tidligere erfaringer med og kjennskap til lekemateriell. De ser også at felles referanser gjør samværet mellom barna lettere. Noen referanser er kun delt av få, og barna søker sammen med dem de deler erfaringer med. På samme måte ser de at personalets gjenkjennelse av barnas erfaringer, har betydning for hva de gir oppmerksomhet. Dette er forhold som støtter opp om betydningen av å ha tospråklige assistenter som en del av personalgruppa. De kan bidra til at barns ulike referanser og erfaringer gjenkjennes og inkluderes i barnehagens arbeid. De kan også bidra til at minoritetsspråklige barn vil kunne forstå og gjøre seg forstått overfor både barn og voksne, det være seg i lek, aktivitet eller samtale. I rammeplanen leser vi følgende: ”Barnehagens omsorgs- og læringsmiljø skal fremme barns livsglede, mestring og følelse av egenverd. Barnehagen må gi det enkelte barn støtte og utfordringer ut fra egne forutsetninger, og bidra til et meningsfylt liv i fellesskap med andre barn og voksne” (KDb 2006:18).

Den tospråklige assistenten vil kunne ha en sentral rolle i å gjøre flere språk tilgjengelig for barna i lek eller forsøk på lek med andre. En mulighet er å gå inn i leken sammen med barna, en annen vil være å holde seg i nærheten av leken og tre støttende til når det trengs.

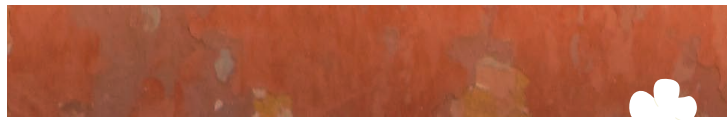
Det å ha tilgang på bøker på det språket barnet behersker best og la barna få oppleve glede over å bli lest for, er grunnleggende for en den videre lese- og skriveutviklingen. Den tospråklige assistenten kan bidra med å lese bøker på barnas morsmål og til å finne fram sanger, rim og regler på det aktuelle språket. Et eksempel fra Kirkenes barnehage i Sør-Varanger kommune illustrerer dette:

Den tospråklige assistenten har lest og fått veiledning om kapittel 5 i boka *Lær meg norsk før skolestart!* av Margareth Sandvik og Marit Spurkeland. Hun skal så gjennomføre en samling for de russisktalende 2-åringene i barnehagen om barneboka *Laban spøkelse*. Barnehagen har laget bokkasse til denne boka, med tilhørende konkrete. Hun leser boka og snakker om konkretene på russisk. De russiske ordene blir skrevet opp og hele personalet lærer dem. Så er planen at boka med konkretene skal formidles i norsk-språklige samlinger for 2-åringene.

Barnehagen ønsker å jobbe på denne måten med bokkasser på alle språk som er representert i barnehagen. De har ikke tospråklige assistenter på flere språk, og vil da involvere foreldre i å oversette konkretene i de ulike bokkassene til barnas ulike morsmål. Foreldre får samtidig mulighet til å låne bøkene med hjem og lese dem for barna sine på morsmål.

Det er viktig å skape nysgjerrighet og interesse for de språkene som finnes i barnehagen og la det språklige mangfoldet prege hverdagen på en slik måte at barna blir stolte av språket sitt. Det er imidlertid viktig at dette ikke bare er et arbeid som kun involverer de tospråklige barna, men at det blir noe som hele barnegruppa får del i. Eksemplet fra Kirkenes viser hvordan den tospråklige assistenten både jobber med sin egen språkgruppe og også med alle de andre barna. I arbeid med språk kan det være moro å lytte til hvordan ulike språk høres ut eller å sammenligne skriftspråk ved for eksempel å se hvor mange bokstaver man trenger på hvert av språkene for å benevne det samme ordet. Skriftspråk har i tillegg helt forskjellige bokstaver eller tegn! Kyrkjevegen barnehage i Førde kommune forteller:

Halldis og Quraishi har samlingsstund med 18 barn. Etter song og opprop starta Halldis med å vise ei bok med fablar og eventyr frå Somalifolket. Boka var slik laga, at historiene sto skrivne både på norsk og persisk. Ho sa ho ville lese eventyret om Elefanten og fuglen på norsk, og så skulle Quraishi lese det på persisk for dei. Halldis las ein tredjedel på norsk, så las Quraishi same delen på persisk. Etter at Quraishi hadde lese si del tok Halldis ein lita oppsummering før ho las neste tredjedel. Det same gjorde ho før ho las siste del. Heile barneflokket var konsentrert rundt Quraishi når ho las sin del på persisk. Etter at heile historia var lesen, prata alle litt om korleis det var å høyre på når Quraishi las. Mange av ungane tykte det var

rart og spennande. Halldis sa at om vi hadde reist til Afghanistan og prata norsk der, ville det var sikkert vore det same for dei å høyre på oss. Ungane fekk også sjå på bokstavane dei brukte for å skrive persisk. Mange av ungane er kjende med bokstavane på norsk. Tage syntes dei persiske bokstavane såg ut som eit mønster. Quraishi fortalte at på persisk les ein frå høgre mot venstre, mens ein på norsk les frå venstre mot høgre. Halldis og Quraishi viste dei boka, og korleis det var. Etterpå skreiv Halldis namnet sitt på eit ark med dei norske bokstavane, og Quraishi skreiv namnet sitt på eit ark med dei persiske bokstavane. Ungane sat som nokre lys under heile samlingsstunden og fulgte med på alt.

Etter lunsjen og toalettbesøk gjekk alle ned i garderoben for å kle på seg å gå ut. Halldis prata med Per Heine under påkledningen, om samlingsstunda og Quraishi, som prata og las på farsi. Per Heine sa; "Eg hadde so lyst til å be henne om å lese meir, meir, meir på persisk!" Halldis sa, at det måtte han berre spørje Quraishi om å gjere, for det var mange fleire eventyr og fablar i boka.

Her ser vi hvordan den pedagogiske lederen og den tospråklige assistenten gjennomfører en tospråklig lesestund. Alle barna får mulighet til å høre både norsk og persisk. De som har persisk som morsmål får bli kjent med eventyret på et språk de kjenner godt, og de får oppleve at det gis rom for deres morsmål når en fortelling skal leses. De andre barna får høre og bli kjent med lyder og skrift på et annet språk. De to voksnes formidling inspirerer til samtale og undring over språk og skrift. Det språklige mangfoldet som finnes blant barn og voksne i barnehagen blir en berikelse for den enkelte og for fellesskapet.

I en barnehage vil det foregå både planlagte og spontane aktiviteter hvor den tospråklige assistenten kan ha en viktig rolle. I planleggingen av aktiviteter kan den tospråklige assistenten involveres i arbeidet med de tospråklige barna både før, underveis og etter selve aktiviteten. Ved at barna får en forforståelse på morsmål for hva som skal skje, vil det være lettere å delta sammen med de andre barna under selve aktiviteten. Etter aktiviteten vil den tospråklige assistenten sammen med barna på nytt kunne benytte morsmålet for å bearbeide og utvide barnas forståelse av det som har skjedd. Dette kan for eksempel dreie seg om planlegging av arbeid med et eventyr, besøk på en arbeidsplass eller tur på biblioteket. Spontane aktiviteter krever en tilstedeværelse "der og da" og varhet overfor barn som trenger en støtte i lek og aktivitet med andre barn. Det krever både erfaring og bevissthet, og den pedagogiske lederen vil ha en sentral rolle ved å veilede i forbindelse med slike situasjoner.

Personalsamarbeid og ledelse

Pedagogisk leder har ansvaret for å lede det pedagogiske arbeidet på avdelingen eller i gruppa og har en viktig rolle som veileder overfor resten av personalgruppa, inklusive den tospråklige assistenten. Det er vesentlig at kunnskap om hvordan den tospråklige ressursen tas i bruk i barnehagen formidles til hele personalgruppen. Dette er viktig kompetanse for alle assistenter, som har en sentral rolle i barnehagens arbeid og står for mye av den daglige kontakten og oppfølgingen av barna.

Den tospråklige assistenten kan ha kort eller lang arbeidstid i barnehagen. Det er uansett viktig å sette av tid til forberedelser av arbeidet sammen med pedagogisk leder og til samarbeid med resten av avdelingen. Den tospråklige assistenten må på sin side få anledning til å formidle hva som ses og observeres i barnehagen og komme fram til tiltak sammen med det øvrige personalet.

Hvordan barnehagen samarbeider med den tospråklige assistenten vil være avgjørende for så vel trivsel på arbeidsplassen som for kvaliteten på arbeidet. I heftet "Hør på maken. Tospråklig assistanse i barnehagen" peker Øygarden Mjelve (2002) på viktigheten av at barnehagen i møte med tospråklige assistenter har et reflektert syn på egen virksomhet og ser på metoder og innhold fra forskjellige synsvinkler. Det er helt nødvendig at barnehagen tydeliggjør hva som er barnehagens mål og arbeidsmåter, slik at den tospråklige assistenten har mulighet til å bruke sine ressurser på en god og hensiktsmessig måte. Hvilken rolle den tospråklige assistenten skal ha, hva som forventes, og hva de konkrete arbeidsoppgavene skal være, er viktige spørsmål å avklare. Det er nødvendig at tospråklig assistent og pedagogisk leder sammen definerer mål for arbeidet og hvordan det er mest hensiktsmessig å jobbe mot dette. Det å få klare arbeidsoppgaver og vite hvordan og når disse skal utføres, bidrar til trivsel i arbeidet og at man kan være trygg på at man jobber i tråd med det som er forventet. Beskjeder som "å involvere seg i barns lek og delta på barnas premisser, være tydeligere i voksenrollen og sette klare grenser, ivareta barnas hjemlandskultur og fremme barnas morsmål" (ibid:32), er eksempler på arbeidsoppgaver som det kan være vanskelig å vite hvordan man skal utføre. Her vil det være nødvendig å snakke sammen om ulike måter å forstå utsagnene på og om hva dette kan innebære i praksis.

En særlig utfordring har tospråklige assistenter som jobber i flere barnehager i løpet av en uke. Om dette skal være en god og tilfredsstillende arbeidssituasjon for den enkelte assistenten, er det svært viktig at barnehagen har en struktur som ivaretar assistenten, og som skaper forutsigbarhet også for barna. Det å føle seg verdsatt og inkludert i barnhagens sosiale og faglige miljø er avgjørende for trivsel og opplevelsen av å gjøre en god jobb. Det er viktig for den enkelte ansatte å få god informasjon om planer for arbeidet og å bli innlemmet i det som skjer i barnehagen. Mange barnehager har bilder av barn og ansatte som henger synlig for foreldre og andre som går forbi. Det er en selvfølge at også et bilde av den tospråklige assistenten henger der, selv om hun eller han bare er til stede noen få timer i uka. I følge Rambøll Managements rapport (2006b) vurderte de intervjuede tospråklige assistente-

ne hverdagen som mer slitsom når de måtte arbeide i flere barnehager. Samtidig vurderte de det å høre til i en felles base med tilhørighet til andre tospråklige assistenter som positivt.

Av og til vil det kunne være en skepsis i personalet til å ansette en tospråklig assistent som i liten grad kjenner norske barnehagetradisjoner og som ikke behersker norsk på et høyt nivå. Det krever åpenhet fra barnehagens side og kanskje noe ekstra innsats i samarbeidet, men det vil "i mange barnehager oppleves som en berikelse, både personlig og for barnehagens totale miljø, at de voksnes språk- og kulturbakgrunn er varierte og mangfoldige" (Sand 2008:133). "Jeg synes alle barnehager, om de deler språk med barna eller ei, bør ansette tospråklig personale. Det gir mye ny kunnskap som vi ellers ikke ville fått del i" (Barnehagestyrer).

Den tospråklige assistenten har en viktig oppgave i å være med og ivareta de minoritetsspråklige barna i barnegruppa. En dansk undersøkelse (Gitz-Johansen i Sand 2008) fant at minoritetsspråklige ansatte uttrykte seg mer positivt om de minoritetsspråklige barna enn det etnisk dansk personale gjorde. Ved at tospråklig assistent snakker samme språk og i mange tilfeller også deler noe av den samme kulturelle og religiøse tilhørigheten som barna og deres familier, kan de bidra til at barna møter gjenkjennelse og anerkjennelse i barnehagen. På samme tid vil de kunne bidra til at barna blir sett med andre øyne også av de andre i personalet.

I arbeidet med å utvikle barnehagen og personalets kompetanse vil den tospråklige assistenten ha en naturlig plass, både i intern møtevirksomhet og ekstern kursing. Barnehagens kompetanseutvikling vil bygge på en gjensidig prosess i personalgruppa der alles bidrag er viktige. Når assistenten er knyttet til barnehagen i en begrenset stillingsprosent, vil det selvsagt være nødvendig å vurdere omfanget av tilstedeværelsen.

Høgskolen i Oslo innledet i 2001 et samarbeid med tre bydeler i Oslo der de utviklet et studiepoenggivende kurs for assistenter, kalt Kompass (Furu og Granholt 2007). Kurset har et fokus på språklige minoriteter og bygger på en veksling mellom kurs-samlinger og veiledning på den enkelte arbeidsplass. De ansvarlige for kurset har sett at kompetanseutvikling for den enkelte assistent kan føre til utvikling for hele barnehagen. "Skal imidlertid læringsprosessen nå lenger enn til den enkelte deltaker og skape utviklingsprosesser i barnehagen, er det en forutsetning med aktive ledere som viser interesse, følger opp det som skjer og involverer hele personalgruppa i arbeidet" (ibid 2007:17). Dette viser et eksempel på hvordan barnehagens utviklingsarbeid kan ha utgangspunkt i refleksjoner rundt den tospråklige assistentens arbeid og rolle i barnehagen. Tilsvarende kurs er også senere laget for pedagogiske ledere, kalt Komped (ibid).

Samarbeid med foreldre

Den tospråklige assistenten vil ha en viktig rolle i samarbeidet og kontakten med foreldre. Mange foreldre vil oppleve det som en styrke og en lettelse at noen i personalgruppa kjenner deres bakgrunn og livssituasjon og at man kan snakke om små og store ting på sitt morsmål.

Noen foreldre vil imidlertid være skeptiske til at det er ansatt tospråklig assistent i barnehagen. De ønsker først og fremst at barna skal lære norsk og er redde for at morsmålet står i veien for dette. Det er da viktig at pedagogisk leder snakker med foreldrene om hvordan morsmålet er med på å gjøre det lettere for barnet å utvikle det norske språket. Sandskog og Kvislabakken barnehager i Nord-Trøndelag forteller om sine erfaringer med å ha tospråklig assistent:

Den tospråklige assistenten har en viktig rolle når det gjelder å forklare og forberede både barna og foreldre på aktiviteter som skal skje i barnehagen. Foreldre har gitt mange tilbakemeldinger på at assistenten bidrar til å skape stabilitet og trygghet for både dem og barna deres. Han har egne morsmålssamlinger og leser jevnlig bøker og samtaler med barna på somali. Ellers deltar han med både norsk og somali i hverdagen, dette for å bidra til at barn skal kunne forstå og gjøre seg forstått i lek og aktivitet med andre. Han bidrar slik både til å styrke deres morsmål og til å støtte den norske språkutviklingen. Den tospråklige assistenten deltar på barnehagenes møter og han er med på planlegging, gjennomføring og evaluering av arbeidet.

I en del tilfeller vil foreldre til minoritetsspråklige barn kunne ha andre oppfatninger av omsorg for barn, barneoppdragelse og en god barndom enn det barnehagen har. Den tospråklige assistenten vil ha både språklige og kulturelle forutsetninger for kontakten og samarbeidet med foreldrene og kan være en ressurs for både barnehage og foreldre. For barnehagen kan dette være en innfallsvinkel for å få en god dialog med foreldrene om hvordan barna har det i barnehagen, og om hvordan både foreldre og personale ønsker at barna skal ivaretas når de er i barnehagen.

Det er likevel viktig at det er den pedagogiske lederen som har hovedansvaret i foreldresamarbeidet, og at all kontakt med foreldre er i forståelse med denne. Samtidig er det nødvendig at alle i personalgruppa har et samarbeidsforhold med alle foreldrene, og at ikke for mye av ansvaret for foreldresamarbeidet overlates til den tospråklige assistenten. Særlig er dette viktig dersom det skulle oppstå konfliktsituasjoner. Dersom pedagogisk leder ikke ser sitt overordnede ansvar for foreldrekontakten med alle foreldre på avdelingen, vil personale som deler foreldrenes språk, kunne komme i en situasjon der de gis et for stort ansvar for utviklingen av samarbeidet med foreldrene.

Flere kommuner er i gang med ICDP-veiledning⁷ for foreldre der tospråklige assistenter i samarbeid med norsktalende pedagog er kursholdere for foreldre i egen språkgruppe. Når foreldrene har mulighet for dialog og diskusjoner på eget språk, vil dette kunne gi en større trygghet i sin rolle som foreldre og også bidra til forståelse for ulike syn på barn, barndom og oppvekst.

Hvem kan gi tospråklig assistanse

I følge Stortingsmelding 41 (KD 2008 – 2009) utgjør tospråklige assistenter kun én prosent av de ansatte i barnehagene. Dette er en svært liten andel i den store sammenhengen. Flere kommuner har imidlertid satset på å ansette tospråklig personale i grunnbemanningen. Av og til vil disse dele språk med barn i barnehagen, andre ganger ikke. Mange kommuner og enkeltbarnehager har gjennom å ansette tospråklige assistenter via tilskuddsordningen, blitt oppmerksomme på hvilken ressurs denne gruppen ansatte er for barnehagen og har derfor i tillegg ønsket å ansette tospråklige i grunnbemanningen.

Det er viktig å ikke begrense barns muligheter til å få tospråklig assistanse i barnehagen til ansettelse av tospråklige assistenter med økonomiske midler fra tilskuddsordningen. Tospråklig assistanse kan gis av alle i barnehagen som deler morsmål med ett eller flere barn, det være seg om de er ansatt som tospråklige assistenter, assistenter som er tospråklige og som jobber i grunnbemanningen, eller pedagogiske ledere med annet morsmål enn norsk. Det er viktig at barnehagen tar i bruk de språklige og kulturelle ressursene som finnes i personalgruppa.

Nepjarhaugen barnehage i Sogn og Fjordane er eksempel på en barnehage som samarbeider med sin kommunes introduksjonsprogram og tar imot deltakere derfra på språk- og arbeidspraksis. De har gode erfaringer med at dette beriker barnehagens språkmiljø og at fokus på samvær der barna benytter morsmålet har økt. I Larvik kommune tilbys språkpraksisplasser fra introduksjonsprogrammet til kommunens barnehager. Barnehager kan melde behov for språk som ikke er dekket opp av personale i grunnbemanning eller av tospråklig assistent.

I Bikuben barnehage i Møre og Romsdal, som også er omtalt tidligere i heftet, har alle barna andre morsmål enn norsk. Alle foreldrene deltar noen timer i uka i barnehagens arbeid. Dette gjør at alle barna får muligheter til å praktisere morsmålet sitt i barnehagen.

Når en barnehage har en god oversikt over barnas morsmål, kan det jobbes aktivt med ulike måter å styrke det flerspråklige arbeidet på i barnehagen. Det kan for eksempel innebære å besøke en annen barnehage, en skole eller en arbeidsplass der dette språket snakkes. Rammeplanens føringer for det språklige arbeidet i barnehagen er klar: "Barnehagen må støtte at barn bruker sitt morsmål" (Kunnskaps-

---

⁷ International Child Development Programme, <http://www.icdp.no/aktuelt-hva-skjer-i-icdp-norge>

departementet 2006 s. 29). Dette er et arbeid som må gjøres, uavhengig av om barnehagen har personale som deler barnas morsmål eller ei. Det finnes mange måter barnehagen kan nærme seg dette arbeidet på. Les mer om dette i kapittel 2.

Organisering av tospråklig assistanse

Det er stor variasjon i antall minoritetsspråklige barn i kommuner rundt om i landet. Dette påvirker hvilke organisatoriske løsninger barnehagemyndighet velger for arbeidet med å gi barna tospråklig assistanse. Vi vil her presentere ulike organiseringsformer og erfaringer kommuner har gjort seg i dette arbeidet.

Ansettelse i den enkelte barnehage

I flere barnehager har de ansatt tospråklige assistenter knyttet til tilskuddsmidlene, direkte i barnehagen. Dette er tilfelle i **Krokane barnehage** i Flora kommune. Kommunen har vedtatt at hvert minoritetsspråklig barn skal utløse midler til en 10 % stilling for en tospråklig assistent. Kommunen bevilger altså de midlene som trengs for å få til dette, i tillegg til midlene fra tilskuddsordningen. Dette har muliggjort å ha en 100 % stilling og en 70 % stilling som til sammen dekker tre språk i barnehagen.

Barnehagen ser at det å tilby tospråklig assistanse for de minoritetsspråklige barna er av meget stor betydning for disse barnas utviklingsmuligheter. Det har igjen bidratt til at de arbeider for å finne ulike måter å rekruttere minoritetsspråklige ansatte på. De har jevnlig elever fra kommunens introduksjonsprogram på språkpraksis i barnehagen. De har også ansatt minoritetsspråklige i grunnbemanningen, gjerne etter at de har vært vikarer i barnehagen.

Rådmannen i kommunen har nedsatt en arbeidsgruppe som har utredet barnehagene i kommunen sine erfaringer med og behov for tospråklige assistenter. Konklusjonene i denne gruppens arbeid vil innlemmes i kommunens oppvekstplan.

Førresfjorden barnehage i Rogaland har også erfaringer med å ansette tospråklige assistenter direkte i barnehagen. De tar jevnlig imot minoritetsspråklige barn, hvorav noen også er nyankomne flyktningebarn. De ser et stort behov for å tilby disse barna tospråklig assistanse og midler fra tilskuddsordningen benyttes til dette. I sammenheng med flyktningebarna som begynner i barnehagen har de et godt samarbeid med flyktningetjenesten i kommunen.

Flyktningetjenesten har i flere år bidratt med lønnsmidler til tospråklig assistent. Både barnehagen og flyktningetjenesten er opptatt av at også barn som er alene om å snakke sitt morsmål i barnehagen skal kunne ivaretas med tospråklig assistanse, nettopp fordi de ikke har noen å snakke morsmålet sitt med i barnehagen. Når det gjelder tilskuddsordningen for nyankomne flyktnings barn må det være mer enn tre barn for å utløse tilskuddsmidler (KD 2010). Det kommer gjerne bare ett eller to barn årlig til barnehagen, noe som gjør at de ikke kan benytte dette tilskuddet.

Ansettelse i samarbeid mellom barnehager

I noen kommuner har flere barnehager bevisst gått sammen om å ansette en tospråklig assistent. **Sandskogan** og **Kvislabakken barnehager** i Stjørdal kommune har sammen ansatt en somalitalende tospråklig assistent. Dermed har den tospråklige assistenten fått en full stilling til sammen. Begge barnehagene har i flere år tatt imot somalitalende barn og ser det som en klar styrke å samarbeide om en slik ansettelse. Det gir den tospråklige assistenten en stabil arbeidssituasjon og gode forutsetninger for å være med og prege barnehagenes arbeid.

Barnehagene opplever at det har betydd mye for de somalitalende barna å få møte en voksen som de deler morsmål med. Spesielt i den første tiden i barnehagen har den tospråklige assistenten hatt en viktig funksjon. Han har bidratt til at barna blir kjent med hverdagslivet i barnehagen og til at de har etablert en trygghet i møte med andre barn og voksne i barnehagen. De opplever at den tospråklige assistenten har blitt en viktig ressursperson for hele barnehagen. I og med at han er i hver barnehage i 50 % stilling er han en voksen som alle barna i barnehagen blir kjent med.

Ansettelse i kommunen

I **Sør-Varanger kommune** ansettes tospråklige assistenter sentralt i kommunen og så varierer det hvilke barnehager de jobber i, alt etter behov i de enkelte barnehagene. De siste årene har de hatt en russisktalende assistent som har vært tilknyttet Einerveien og Kirkenes barnehager.

Kirkenes barnehage har arbeidet systematisk med hvordan utviklingen av barnets språkferdigheter kan ivaretas gjennom å styrke barnas morsmålsutvikling, dette som ledd i en helhetlig språkutvikling. Ett år hadde de følgende målsetninger for arbeidet

- Utvikle en felles forståelse for tospråklig assistanse.
- Utvikle verktøy for bruk i daglig arbeid med tospråklighet.
- Utvikle metoder for å implementere tospråklighet i hverdagen.
-

Barnehagen så at de tidligere i stor grad hadde overlatt ansvaret for arbeidsoppgavene til den tospråklige assistenten alene. Dette gjorde at den tospråklige assistenten oftest gjennomførte egne samlinger for de barna hun delte morsmål med, uavhengig av det andre arbeidet i barnehagen. Dette ønsket barnehagen å endre på. Det ble satt av tid til faglige diskusjoner for hele personalgruppen. Her drøftet de hvordan barnehagen kunne utvikle sitt flerspråklige arbeid og hvordan den tospråklige assistansen skulle foregå. De så det som viktig at hele personalet skulle få kunnskap om tospråklig assistanse og ta del i dette arbeidet. De pedagogiske lederne tok etter dette et hovedansvar for planleggingen av det flerspråklige arbeidet, også for den tospråklige assistansen.

Den tospråklige assistenten blir nå involvert i avdelingenes planlegging og planlegger sine arbeidsoppgaver sammen med de pedagogiske lederne. Disse planene har blitt en integrert del av barnehagens planer. Den tospråklige assistenten får egen planleggingstid, som hun benytter til lesing av faglitteratur, veiledning fra styrer og til planlegging av samlinger og aktiviteter hun har ansvar for. Barnehagen ser det som viktig at også de tospråklige assistentene får opparbeide seg en teoribasert kunnskap. *"Vi tar oss tid til dette,"* sier styreren. *"Vi velger det og velger samtidig bort noe annet."*

Barnehagen ønsker at den tospråklige assistenten skal bidra med sin kompetanse om tospråklighet og arbeid med tospråklig assistanse til resten av personalet og få et medansvar ikke bare i forhold til de russisktalende barna, men for alle de flerspråklige barna.

"Det er svært viktig at vi har kompetanse hos ansatte i barnehagene til å gi minoritetsspråklige barn et godt grunnlag for utvikling og videre læring," sier styreren i Kirkenes barnehage.

Laksevåg barnehage i Rogaland arbeider for at de tospråklige assistentene skal være viktige medarbeidere i barnehagens språklige og kulturelle arbeid. De opplever at tospråklige assistenter bidrar med sin kunnskap og erfaring, slik at alle barna i barnehagen får en gjensidig forståelse av hverandres språklige og kulturelle bakgrunner.

De tospråklige assistentene i Laksevåg barnehage har flere andre barnehager å forholde seg til. Enkelte jobber i fem forskjellige barnehager i løpet av en uke. Det betyr at de kan møte mange forskjellige rutiner i de ulike barnehagene de forholder seg til. De møter også mange forskjellige barn og voksne. Det faktum at tospråklige assistenter arbeider i mange barnehager, kan ha innvirkning på tilknytningen de føler til den enkelte barnehage. For noen kan en slik arbeidssituasjon føre til at det blir vanskelig å føle seg som en del av det faste personalet i barnehagen, noe som igjen kan innebære at man har lite kontakt med sine kollegaer. Få og korte arbeidsøkter i den enkelte barnehage kan også medføre at de tospråklige assistentenes rolle blir usynliggjort for det faste personalet i barnehagen. En konsekvens av denne usynliggjøringen kan bli at man som tospråklig assistent ikke blir inkludert i barnehagens planleggingsarbeid.

Laksevåg barnehage jobber for at tospråklige assistenter blir anerkjent som viktige deltakere i det pedagogiske arbeidet i barnehagen. De blir sett på som betydningsfulle medarbeidere og barnehagen er opptatt av samarbeidet mellom tospråklige assistenter og resten av personalet. De har derfor laget en arbeidsavtale som skal sikre at de tospråklige assistentene får meningsfulle oppgaver mens de er i barnehagen, og at de øvrige ansatte er inneforstått med de tospråklige assistentenes oppgaver. De har også utarbeidet målsettinger for samarbeidet mellom tospråklige assistenter og barnehagen. En av de pedagogiske lederne i barnehagen har et spe-

sielt ansvar for oppfølgingen av de tospråklige assistentene. Det er avsatt en 20 % stilling til dette arbeidet. De har faste planleggingsmøter for faglig utveksling og utvikling, der alle de tospråklige assistentene deltar sammen med pedagogen, samt andre fra personalet som de deler arbeidsoppgaver med. De tospråklige assistentene deltar på barnehagens planleggingsdager. Barnehagen mener det er spesielt viktig å få deres perspektiv på egne arbeidsoppgaver. Arbeidet som tospråklige assistenter deltar i, synliggjøres også overfor foreldre.

Barnehagen arbeider systematisk med språkgrupper, sammensatt av majoritets- og minoritetsspråklige barn. I språkgruppene er det blant annet utviklet eget materiell gjennom en metode de kaller *Lag meg et eventyr*. Tospråklige assistenter og pedagog jobber sammen i språkgruppene når det er mulig.

Ansettelse i base for tospråklige assistenter

Ansattes tilknytning

En del kommuner velger å organisere tospråklige assistenter i såkalte baser tilknyttet ulike varianter av pedagogiske fagsentre, som også ivaretar andre støttefunksjoner for barnehagene. Personalansvaret er da lagt til disse instansene. Dette gjelder f. eks **Skien, Kristiansand, Fredrikstad, Egersund, Vennesla, Lørenskog og bydel Gamle Oslo**.

I Stavanger og Larvik er basen for de tospråklige assistentene knyttet til større læringssenter som inneholder både mottaksbarnehage, grunnskoleopplæring, voksenopplæring og introduksjonsprogram for flyktninger, i tillegg til base for tospråklige assistenter og lærere.

Den største basen er ved Johannes læringssenter, Stavanger kommune, med 33 tospråklige assistenter som dekker 26 forskjellige språk. De fleste tospråklige assistentene har fulle stillinger.

De fleste basene har fra 4 til 7 stillinger og de tospråklige assistentene er ansatt i hele eller delte stillinger. De fleste basene har ansatt noen av assistentene i faste stillinger og noen i engasjementstillinger. Noen vil også kunne ha en fast stilling i en viss prosentandel og så få engasjementstilling i tillegg, for en periode om gangen. Å ha faste ansatte tospråklige assistenter er helt klart en personalmessig styrke. Dette veies opp mot fordelene med å kunne ha en viss fleksibilitet med tanke på å kunne tilby tospråklig assistanse på de språkene barnehagene melder behov om. Kommunene har, slik retningslinjene for tilskuddsordningen beskriver, bevilget egne midler til dette arbeidet, i tillegg til midlene fra tilskuddsordningen. Stavanger kommune har bevilget betydelige midler for å drive den basen de har.

Stillingsstørrelsene for de som leder arbeidet med tospråklig assistanse varierer

også noe. De fleste har en full stilling. I Skien har de det de kaller for et minoritets-språklig team med fire ansatte som bl.a. driver dette arbeidet.

I Larvik ses styrken i samlokaliseringen ved Larvik Læringscenter. Dette muliggjør kombinasjonsstillinger for de tospråklige assistentene. Flere av dem jobber også som tospråklige lærere, assistenter på SFO eller som assistenter i "mor-barn"-grupper knyttet til Læringscenteret. Baseordningen startet som et prosjekt der kommunen sammen med barnehagene ønsket å finne ut om dette var en organisering av arbeidet med tospråklig assistanse de ønsket å satse på.

Flere kommuner har parallelt med arbeidet med de tospråklige assistentene også en bevisst satsing på å rekruttere tospråklige ansatte i barnehagens grunnbemanninger. De ser at ordningen med tospråklige assistenter gjennom tilskuddsordningen ikke er tilstrekkelig for å møte barnehagenes behov for tospråklig assistanse. Kommuner som Larvik, Lørenskog og Skien opplever en stadig økning av tospråklige ansatte i barnehagene.

En mulig base-modell kunne også være å lokalisere basen for tospråklige assistenter til en av barnehagene i kommunen. Assistentene kunne da vært ansatt i denne barnehagen og en pedagog kunne blitt ansatt for å drive arbeidet med de tospråklige assistentene.

Samarbeidsrutiner og organisering av arbeidet

Det å være baseleder for de tospråklige assistentene innebærer i de fleste kommunene følgende:

- ansette de tospråklige assistentene
- utarbeide søknadsskjema for tilskuddsordningen til bruk i barnehagene
- behandle søknadene fra barnehagene
- utarbeide planer for tospråklig assistanse sammen med tospråklig assistent og pedagogisk leder og styrer i barnehagene,
- koordinere arbeidet
- ha faglig oppfølging av både barnehagene og de tospråklige assistentene

Når tospråklig assistent tilhører en base og ikke er ansatt i barnehagen, krever det jevnlig oppfølging fra baselederen. Mange har møter med alle barnehager som skal ha tospråklig assistanse hver høst og samling for alle tospråklige assistenter i bydelen eller kommunen en til to ganger i måneden. Her formidles faglige temaer og konkrete erfaringer fra arbeidet i barnehagene drøftes.

I tillegg har flere kommuner og bydeler funnet det hensiktsmessig å ha jevnlig møter mellom pedagogiske ledere, tospråklige assistenter og baseleder. Noen velger å ha disse i den enkelte barnehage, mens andre velger å samle alle pedagogiske ledere og tospråklige assistenter med jevne mellomrom.

I Larvik er de nyansatte tospråklige assistentene kun knyttet til en barnehage den første måneden, dette for å sikre en god opplærings situasjon. Videre har de oppstartssamtaler mellom styrer, pedagogisk leder, tospråklig assistent og koordinator der de følger en egen rutine for nyansatte, som ivaretar avtaler for samtaler og veiledninger, roller og oppgaver.

Baselederne påpeker betydningen av kontinuitet og jevnlig oppfølging både med de tospråklige assistentene og med barnehagene. Det er mange rutiner som til sammen bidrar til at de minoritetsspråklige barna i de enkelte barnehagene får glede av å møte gode tospråklige assistenter i sin hverdag, f. eks at den enkelte barnehage melder inn alle barna som utløser midler i tilskuddsordningen. Barnehagene søker basen om å få tildelt tospråklige assistenter, med utgangspunkt i søknadsskjema som er utarbeidet på basen. Mange ber barnehagene melde hvilke oppgaver de har behov for støtte til, og så er det baselederen som tildeler timetall med tospråklig assistent.

Det varierer hvor mange barnehager den enkelte assistent arbeider i, alt fra to til syv barnehager i løpet av en uke. Alle baselederne formidler betydningen av å være fleksible på dette området. De tospråklige assistentene er ulike, noen synes det er fint å komme til mange barnehager, mens andre ønsker et tettere forhold til færre barnehager. Dette kan ha sammenheng med hvor lang erfaring de har i dette arbeidet. Flere av de tospråklige assistentene sier at om man har kontakt med mange barnehager, blir fokuset mer rettet mot de barna som trenger tospråklige assistanse, ikke så mye mot helheten i barnehagen.

Tilvenningstid

Baselederne framhever mulighetene de har til en fleksibel organisering av de tospråklige assistentene. Det kan være et stort behov for tospråklige assistenter ved oppstart av barnehageåret, når flere barn er helt i startfasen av sin norske språkinnlæring. Lørenskog og Gamle Oslo har valgt å prioritere tospråklig assistent for de barna som er helt nye og fortsatt ikke forstår eller snakker norsk.

I Lørenskog jobber de tospråklige assistentene stort sett med nye barn og foreldre i august og begynnelsen av september. Koordinatoren har tett kontakt med barnehagene, som sender en oversikt over hvilke barn som er nye og når de begynner i barnehagen, slik at den tospråklige assistenten kan plasseres der det er behov. De tospråklige assistentene begynner derfor ikke i faste barnehager før i midten av september.

Av og til vil det være barn som også begynner i barnehage etter at timeplanen for de tospråklige assistentene er lagt og timene er tildelt. Mange baser legger vekt på å ha en fleksibilitet som ivaretar disse barnas behov for tospråklig assistanse i den første tiden i barnehagen. Dette gjør at tospråklige assistenter i kortere perioder kan jobbe i andre barnehager enn der de i utgangspunktet er plassert.

I Skien har de flere ganger erfart at barnehager har meldt behov for tospråklig assistanse en kortere periode midt i året. Situasjonen har endret seg i forhold til tidspunktet da søknadene om tildeling av tospråklige assistenter ble behandlet. Dette tas det høyde for i basen, noe både barnehagene, foreldre og barn setter stor pris på. Fleksibilitet i organisering innebærer også at basen disponerer lønnsmidlene slik at de har muligheter for å kjøpe tjenester fra tospråklige lærere, når det er språk de ikke dekker i basen. En barnehage meldte om behov for en polsk assistent i forbindelse med at et polsktalende barn hadde begynt i barnehagen. Barnet gråt masse og strevde med å slå seg til ro i barnehagen. Basen skaffet en polsktalende tospråklig lærer noen timer i uka over en måneds tid. Sammen med denne læreren begynte barnet å slappe av, prate, bli kjent med andre barn og voksne, og interessere seg for leker og utstyr som fantes i barnehagen.

Alle basene har rutiner når det gjelder å lage planer for arbeidet, der både pedagogisk leder, baseleder og tospråklig assistent deltar. Planene evalueres jevnlig og barnehagene rapporterer tilbake til basen om hvordan arbeidet går.

Mange baseledere forteller om at tospråklige assistenters arbeid tidligere ofte hadde preg av å være et løsrevet arbeid i barnehagen. Nå ses det i stadig større grad på som en viktig del av barnehagens planer. Tidligere opplevde tospråklige assistenter at de kunne bli sett på som vikarer i barnehagen, nå har de opplevelse av å bli verdsatt som viktige ressurspersoner som bidrar til å styrke kvaliteten på barnehagens arbeid. Barnehagene sier også at denne arbeidsformen oppleves som en forpliktende arbeidsform som gjør at det blir tydeligere for barnehagene hva de har behov for støtte til. Når de tospråklige assistentenes oppgaver er klart definert, blir det lettere å følge opp arbeidet og vurdere hvordan det utvikler seg.

Arbeidsoppgaver

Når det gjelder de tospråklige assistentenes arbeidsoppgaver defineres de på ulike måter. I Lørenskog tar de utgangspunkt i egne stillingsbeskrivelser, basert på stillingsbeskrivelsen som Drammen kommune har utarbeidet. Dette blir et godt utgangspunkt for videre klargjøringer av hva de tospråklige assistentene skal gjøre i den enkelte barnehage.

I bydel gamle Oslo definerer de arbeidsoppgavene på samarbeidsmøter mellom barnehagen, baseleder og tospråklig assistent. Dette har bidratt til at man kan trekke veksler på assistentenes personlige kompetanse. Noen er spesielt dyktige i samarbeid med foreldre og får et ansvar for dette. Andre har opparbeidet seg god kompetanse innen IKT eller matematikk og får mulighet til å benytte dette i arbeidet med barna. Arbeid med IKT i barnehagene er for øvrig en av satsingsområdene på fagsenteret i bydelen, noe som har gjort at tospråklige assistenter får kurs og opplæring i dette.

I Skien kommune er det laget en perm om tospråklig arbeid i barnehagen der det er samlet ulikt materiale som søknadsskjema for tospråklig assistanse, teori om

språkutvikling og gode eksempler på arbeid med språk. Materiale som er utarbeidet nasjonalt, for eksempel veilederen «Barn i flerspråklige familier» går også inn permen som finnes i alle kommunens barnehager. Denne rutinen sikrer at alle barnehagene har tilgang på grunnleggende informasjon om tospråklig arbeid. Nytt materiale som skal inn i permen deles ut på fellesmøter for styrerne. Vennesla kommune er eksempel på en mindre kommune som også jobber med å sikre kvaliteten på flerspråklig arbeid ved å samle materiale i en håndbok som barnehagene kan bruke.

I Skien har de også valgt ut seks av barnehagene i kommunen til å være mottaksbarnehager for nyankomne flyktninger. Dette bidrar til at flere av disse barna også får tospråklig assistanse.

I Lørenskog forteller de tospråklige assistentene at morsmålssamlingene de leder er attraktive samlinger og det hender ofte at de minoritetsspråklige barn inviterer med seg majoritetsspråklige venner til å delta. De har fått mange fine felles opplevelser der det meste har foregått på urdu, somali, vietnamesisk eller tamil. Barna med disse språkene som morsmål har fått mulighet til å lære bort ord til de norskspråklige vennene sine. Flerspråklighet har blitt noe som gir status og som fascinerer barna.

Baselederne får en god oversikt over hvilke morsmål som snakkes av personale og barn i de ulike barnehagene. I Lørenskog benytter de dette aktivt i møte med foreldre når de søker barnehageplass. De forteller om hvilke barnehager i nærheten av familienes bosted som tilbyr tospråklig assistanse.

Flere av baselederne deltar også på de ordinære møtene for styrere eller pedagogiske ledere som finnes i kommunen når aktuelle tema som berører de flerspråklige barna behandles, eller møter opp fast en til to ganger i året.

Kompetanseutvikling

Ved basen på Johannes Læringscenter i Stavanger kommune uttrykker de tospråklige assistentene at basen gir dem et godt arbeidsmiljø og et inspirerende fagmiljø. I motsetning til tidligere organisering, da de var ansatt ved den enkelte barnehage, har de nå kun en arbeidsgiver. Dermed kan de rette oppmerksomheten mer mot det faglige arbeidet med barna i barnehagene. Det administrative arbeidet ivaretas ved basen. Deres faglige oppgaver som tospråklige assistenter er hele tiden i fokus på basen. Dette styrker deres faglige identitet og muligheter for kompetanseutvikling. Mange har også blitt inspirert til å ta videreutdanning sammen. De blir tydelige ressurspersoner som løfter fram de flerspråklige og flerkulturelle perspektivene i de ulike personalgruppene de samarbeider med. Basen er opptatt av systematikk i kompetanseutviklingen. Alle de tospråklige assistentene får et såkalt bransjekurs når de begynner ved basen, det utarbeides også individuelle kompetansehevsingsplaner for den enkelte assistent.

I bydel Gamle Oslo er også assistentene opptatt av den bevisstheten både de selv

og barnehagene de jobber i har over den jobben de utfører. Det gir dem yrkesstolthet å være en del av arbeidet i basen. Det er en styrke å kunne diskutere jobben sin med flere i samme situasjon. Mange av de tospråklige assistentene har lang arbeidserfaring. Flere av dem har praksis fra barnehage helt tilbake til 1980-tallet. Dette gjør at de både har en barnehagekompetanse og en livserfaring som oppleves som en styrke, både i det daglige arbeidet på avdelingene og i samarbeid med de minoritetsspråklige foreldrene. De ønsker å jobbe i basen framfor i en assistentstilling i grunnbemanning. De opplever at de ved å være i basen er med å støtte de minoritetsspråklige barna i bydelen som har størst behov for tospråklig assistanse.

Flere kommuner snakker om at de tospråklige assistentene tidligere hadde lav status. Det var ikke så mange barnehager som ønsket tospråklige assistenter. Arbeidet de gjorde var ofte i egne samlinger som resten av barnehagen ikke visste så mye om. Barnehagene kunne fokusere på at det var krevende å samarbeide med de tospråklige assistentene og at det lett oppstod misforståelser. Nå planlegger barnehagene slik at de tospråklige assistentene også deltar i samlinger for alle barna, og at de minoritetsspråklige barna får tospråklig assistanse i det ordinære arbeidet i hverdagen, det være seg under et måltid eller i lek med andre barn. Mange barnehager melder at de opplever å komme til kort uten de tospråklige assistentene. De har blitt viktige medarbeidere.

Baselederne er opptatt av at arbeidet med kompetanseutvikling hos de tospråklige assistentene dreier seg om å fokusere på ulike sider ved arbeidet. De diskuterer hva det innebærer å være en tospråklig assistent, deres rolle både i forhold til barns språk- og identitetsutvikling, hvordan de kan være med og synliggjøre sider ved barnas kulturelle bakgrunn i barnehagen og hvordan de kan bidra til en god dialog med foreldre. De fokuserer også på andre pedagogiske temaer som lek, barna medbestemmelse, ulike typer aktiviteter, litteraturarbeid, det å planlegge og gjennomføre samlinger osv.

I Larvik arrangerer basen årlige kursdager for de tospråklige assistentene. Alle de tospråklige ansatte både i kommunale og private barnehager inviteres også til å delta.

Et kompetansetiltak de gjennomfører i Skien er å arrangere norskkurs for ansatte med minoritetsbakgrunn. Flere av de tospråklige assistentene har deltatt på kurset. Det omfatter både skriftlig og muntlig arbeidsrelatert norsk. Det dreier seg om fire timer i uka, i arbeidstiden over et halvt år. Flere baser er opptatt av arbeidsmåter som innebærer skriftlighet. Noen lar f.eks. de tospråklige assistentene skrive loggbøker og lar episoder og praksisfortellinger de har skrevet ned bli utgangspunkt for diskusjoner og veiledning.

LES MER

Du kan lese mer om tospråklig assistanse her:

Drammen kommune 2006: *Veileder Tospråklig opplæring i barnehagen*

Nettutgave: <http://www.drammen.kommune.no/Documents/Barn%20og%20familie/Barnehage/Veileder%20tospraklig.pdf>

Furu, A. og Granholt, M. 2007: *Sammen om kunnskap. Kvalifiseringsarbeid i barnehagens personalgruppe*. Bergen: Fagbokforlaget

Gjervan, M., Andersen, C.E, Bleka, M. 2006: *Se mangfold! Perspektiver på flerkulturelt arbeid i barnehagen*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag

Sand, S 2008: *Ulikhet og fellesskap. Flerkulturell pedagogikk i barnehagen*
Oplandske bokforlag

Øygarden Mjelve, A. 2002: "Hør på maken" *Tospråklig assistanse i barnehagen*. Barne- og familiedepartementet

Kartlegging av språk

Rammeplanen stiller krav til at "barnehagen skal planlegge, dokumentere og vurdere den pedagogiske virksomheten" (KD 2006a:85).

"Dokumentasjon kan være et middel for å få fram ulike oppfatninger og åpne for en kritisk og reflekterende praksis. Barns læring og personalets arbeid må gjøres synlig som grunnlag for refleksjon (...)" (ibid:49).
(...) Barnehagen skal normalt ikke vurdere måloppnåelse hos enkeltbarn i forhold til gitte kriterier" (ibid:50).

I evalueringen av rammeplanen *Alle teller mer* (Østrem 2009) finner forfatterne at andre politiske dokumenter enn rammeplanen har stor betydning for barnehagens arbeid med språk. Spesielt blir st. meld. nr. 16 trukket fram. I denne meldingen brukes "kartlegging" i større grad enn "dokumentasjon", som brukes i rammeplanen.

"Det kan synes som om fokus på bruk av kartleggingsverktøy knyttet til språk er spesielt utbredt i kommuner der det er mange flerspråklige barn. (...) Styrerundersøkelsen viser at tiltak for å støtte flerspråklige barn i å bruke/utvikle sitt morsmål i liten grad prioriteres. Det kan dermed se ut til at språkopplæring og kartlegging av språk utelukkende fokuserer på barnas ferdigheter og kunnskaper i det norske språket, mens barnas morsmål gis liten anerkjennelse" (ibid:103).

For å kunne avdekke behov for språkstimulering og tilpasse språkstimuleringen i barnehagen til det enkelte barn, kan det være behov for å dokumentere eller kartlegge barnas språkkompetanse. I St.meld. nr.41 sier departementet at de ønsker at det skal bli gitt tilbud om språkkartlegging til alle 3-åringer som går i barnehage. (KD:2009). En undersøkelse gjort av Rambøll (2008) viser at 92 prosent av landets kommuner har tiltak for å kartlegge barns språk i de kommunale barnehagene. 75 prosent av kommunene som har private barnehager har lignende tiltak for de private barnehagene.

Kartlegging av barnehagens språkmiljø

For å styrke språkarbeidet i barnehagen kan personalet kartlegge hva personalet gjør for å fremme et godt språkmiljø (Høigård m.fl. 2010). Ved å dokumentere og vurdere barnehagens språkmiljø kan pedagogene få innsikt i hvilke forutsetninger barna har for språklæring i barnehagen, hvordan personalet jobber med språk og hva som kan forbedres. Det vil for eksempel være avgjørende for barnehagens språkmiljø hva slags kompetanse personalet har om språk og flerspråklighet og metoder for språkstimulering, og om de har flerspråklig kompetanse.

I **Stovner bydel** i Oslo har barnehagene utarbeidet et verktøy for å kartlegge språkmiljøet i barnehagene. Kartleggingen inneholder blant annet temaer som den gode

samtalen, hvordan barn er ressurser for hverandre, lek med språket, lek, bruk av bøker og bibliotek, barns morsmål, andrespråklæring, foreldresamarbeid og kompetanseheving. Gjennom kartleggingen ser barnehagene på egen praksis og reflekterer over hvordan de kan utvikle sine språkmiljøer. Barnehagens ledelse og barnehagemyndigheten i kommunen får gjennom dette arbeidet kunnskap om hva barnehagene trenger av kompetanse, støtte og oppfølging (KD 2009b).

Kartlegging av enkeltbarn

Når barnehagene bruker kartleggingsverktøy for å vurdere enkeltbarns språkkompetanse er det viktig å vurdere hva slags verktøy som blir brukt. Rambølls evaluering av tilskuddsordningen (Rambøll 2006) viser at de kartleggingsverktøyene som barnehagene bruker på minoritetsspråklige barn er utviklet for å kartlegge språk eller avdekke språkvansker hos ettspråklige barn med majoritetsspråklig bakgrunn. Det vil si at mange barnehager benytter kartleggingsmateriell som ikke er tilpasset barn som har norsk som andrespråk.

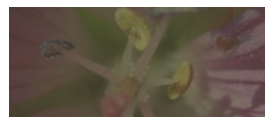
Mange av kartleggingsverktøyene som barnehagene bruker er normbaserte. Feks gjelder dette TRAS (Tidlig Registrering Av Språkutvikling) der man tar utgangspunkt i det man kan forvente av normal språkutvikling hos ettspråklige majoritetsspråklige barn (Høigård mfl. 2010). Når dette brukes på minoritetsspråklige barn vil det si at førskolelærerne sammenligner barn som har norsk som andrespråk med barn som har norsk som morsmål når de gjør sine vurderinger av barnas språkkompetanse. Dette kan føre til en marginalisering av minoritetsspråklige barn, der det blir et ensidig fokus på hva barnet ikke kan fremfor hva barnet kan (på morsmålet) (Østrem m.fl. 2009, Sand 2008, Gjervan, Andersen og Bleka 2006). De aller fleste kartleggingsverktøy som brukes i norske barnehager, som for eksempel TRAS er ikke spesielt utviklet for flerspråklige barn⁸.

Tonning barnehage i Sogn og Fjordane har jobbet mye med kartlegging av språk. De hadde erfaring med at kartleggingsverktøyene TRAS og Alle med ikke fungerte så godt overfor de barna hvor "familien har gjort landbytte" (minoritetsspråklige barn), nettopp fordi de hadde aldersbestemte kategorier. Barnehagen tok i sitt prosjekt utgangspunkt i kartleggingsverktøyet for grunnskolen som følger planen for Grunnleggende norsk. Materialet de har utarbeidet bygger på modulene lytte, tale, forståelse, dialog og deltakelse. Gjennom kartleggingen fokuserer førskolelærerne på hva barna kan, og ikke hva de ikke mester.

Hvis man først skal kartlegge barnas språk, bør dette gjøres både på barnets morsmål og på norsk hvis man skal kunne si noe om barnets helhetlige språkkompetanse (Sand 2008). Tospråklig personale er da en uvurderlig ressurs. I tillegg må barnas foreldre involveres i kartleggingsarbeidet. Det kan være aktuelt å kartlegge

---

⁸ I TRAS er det også utviklet et skjema for å kartlegge barna uavhengig av alder. Dette er ment å kunne brukes for å blant annet kartlegge minoritetsspråklige barn.. http://www.statped.no/moduler/Module_FrontPage.aspx?id=37274&epslanguage=NO

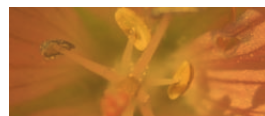

minoritetsspråklige barns språk i barnehagen for å kunne vurdere om de har behov for særskilt språkopplæring ved skolestart, jmf. Opplæringslovens § 2.8. Kartlegging av barns språkferdigheter og barnehagens språkmiljø krever at førskolelærerne har kunnskaper om språk og språkutvikling, også i et flerspråklig perspektiv. Med økte krav om kartlegging stilles det store krav til førskolelærernes faglige kompetanse, og med få førskolelærere i barnehagen kan dette bli problematisk (Kjelås 2009).

Sandvik og Spurkland (2009) har utarbeidet kartleggingsverktøyet Språkpermen, som følger boka Lær meg norsk før skolestart! Verktøyet dokumenterer både enkeltbarnets språkutvikling og barnehagens språkmiljø. Språkpermen gir rom for å kartlegge på både norsk og barnets morsmål, og har et sosiokulturelt syn på barns læring. Det vil si at en ser på læring som sosialt betinget og at barna lærer av og med hverandre (ibid). Kartleggingsverktøyet skal gi førskolelærere, barnehagepersonalet og foreldrene et bilde av barnets språkutvikling over tid og er en form for mappevurdering. Verktøyet er nivåbasert og ikke inndelt etter alderstrinn. Sandvik og Spurkland er kritiske til kartlegging som er basert på en gitt norm eller standard og mener det er en fare for at flerspråklige barn blir marginalisert når barnehagene bruker tester og kartleggingsverktøy hvor norskspråklige morsmålsbrukere er normen (ibid). Barnas helhetlige språkkompetanse blir ofte usynlig hvis de ikke får muligheten til å synliggjøre sine ferdigheter på morsmålet også i barnehagen. Hvis man kun gjør kartleggingen av språk på barnets andrespråk, mister man innblikk i barnets totale språkkompetanse. Det er derfor vanskelig å vurdere barnets språkferdigheter hvis man utelukker morsmålet. Språkpermen har også med kartlegging av barnas morsmål der dette er mulig.

Les mer om arbeid med dokumentasjon og kartlegging i
Sandvik, M. og Spurkland, M. 2009: Lær meg norsk før skolestart!
Språkstimulering og dokumentasjon i den flerkulturelle barnehagen. Oslo:
Cappelen Akademisk Forlag.

LES MER

Her finner du en samlet oversikt over ulike ressurser knyttet til flerspråklig arbeid med barn; nettsteder, forlag og instanser med fokus på flerspråklighet. Vi har også laget en samlet oversikt over de barnehagene og kommunene vi har referert til tidligere i heftet.

Nettressurser

<http://www.bzzzpeek.com/>

Nettsted der barn med 20 forskjellige språk har lest inn dyrelåter. Nettstedet egner seg fint til å bruke i en flerspråklig barnegruppe for samtaler rundt forskjellige språk.

<http://www.dfb.deichman.no/>

Det Flerspråklige Bibliotek er et kompetansesenter for bibliotektilbud til språklige minoriteter. Låner ut bøker på 30 forskjellige språk. De har også bøker for salg.

<http://www.familieforlaget.no/>

Nettsted der man kan bestille bøker og lydbøker med tilhørende ressurspermer. Forlaget har særlig vekt på norske folkeeventyr oversatt til ni språk, og ressurspermene inneholder oppgaver som har utgangspunkt i folkeeventyrene.

www.hio.no/nafo

Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring

<http://www.kulturbro.no/>

Kulturbro Forlag arbeider for å fremme integrering, kulturforståelse og språkutvikling gjennom utveksling av litteratur mellom ulike kulturer og på forskjellige språk. Her finner du barnebøker på ulike språk.

<http://decentius.hit.uib.no/lexin.html>

Nettbaserte ordbøker laget spesielt for innvandrere i Norge. Pr 2009 oversetter de mellom norsk og 10 ulike språk. Ordbøkene har forklaringer til hvert enkelt ord, og billedforklaringer. De kan for eksempel brukes sammen med minoritetsspråklige barn og foreldre.

<http://ww.lærmegnorskførskolestart.no>

Nettsiden er knyttet til Bjerke-prosjektet *Lær meg norsk før skolestart*, boken med samme tittel, samt kartleggingsverktøyet *Språkpermen* (Sandvik og Spurkland 2009). Nettstedet er ikke tilgjengelig i alle nettlesere (velg for eksempel Opera eller Firefox).

<http://www.mantralingua.com/home.php>

Nettsted der man kan bestille bøker for barn på ulike språk, plakater med ulike skriftspråk og pedagogisk materiell som er egnet for språkarbeid.

<http://www.morsmal.no>

Nettsted om morsmålsopplæring og tospråklig fagopplæring som inneholder læringsressurser og informasjon. Nettstedets målgruppe er morsmålslærere i barnehage og grunnskole, tospråklige faglærere, lærere med ansvar for tospråklig fagopplæring, elever, foreldre og andre som er interessert i dette fagområdet. Nettstedet har foreløpig begrenset tilbud for barnehage, men dette er under utvikling. Se også den svenske forløperen til nettstedet www.modersmal.se

<http://naartoersinte.deichman.no/>

Hentet fra Deichmanske bibliotek sine hjemmesider. Nettbasert fortelling og spill av Thor Åge Bringsværd og Tina Solli. På norsk, kurdisk sorani, urdu og somali.

<http://www.omniglot.com/>

Engelskspråklig nettside som omhandler språk. Man finner setninger på ulike språk, alfabeter og ellers mye spennende stoff om ulike språk.

<http://www.skoleipraksis.no/flerkulturell-opplering/filmer/>

Ressursspakken i praksis: *flerkulturell opplæring* skal inspirere lærere, førskolelærere og ledere til å gjennomføre endringer i praksis både i forhold til opplæringstilbudet til minoritetsspråklige og forhold til den pedagogiske virksomheten generelt. Målgrupper for filmene vil være førskolelærere, lærere og ledere i barnehager, grunnskoler, videregående opplæring og voksenopplæring. Filmene vil også kunne være et verktøy for praksisforankring i lærerutdanningene.

Oversikt over barnehager som har bidratt med eksempler og praksisfortellinger:

Bikuben barnehage, Sunndal kommune, Møre og Romsdal

Barnehagen har ikke egen hjemmeside men ligger under kommunens asylmottak og innvandrertjeneste.

www.sunndal.kommune.no

Førresfjorden barnehage, Tysvær kommune, Rogaland

<http://www.tysver.kommune.no/foerresfjorden/category373.html>

Globus barnehage, Larvik kommune, Vestfold

http://www.larvik.kommune.no/Om-Larvik/Oversikt-over-enheter/Larvik-laringssenter/Globus_barnehage/Globus-barnehage/

Hanken barnehage, Skien kommune, Telemark

<http://www.skien.kommune.no/Kommunens-organisering/Radmann/Kommunalomrade-Oppvekst/Barnehager/Barnehager-i-Skien-soneinndelt/Sentrum/Kommunale/Hanken-barnehage/>

Kirkenes barnehage, Sør-varanger kommune, Finnmark

Kronprinsensgate 14, 9900 Kirkenes

Krokane barnehage, Flora kommune, Sogn og Fjordane

<http://webfronter.com/sognfjordane/flora/krok/>

Kvislabakken barnehage, Stjørdal kommune, Nord-Trøndelag

<http://www.bhgnett.no/kvislabakken/Sider/Forside.aspx>

Laksevåg barnehage, Bergen kommune, Hordaland

<https://www.bergen.kommune.no/organisasjonsenhet/barnehage/laksevag>

Lillehammer barnehage, Lillehammer kommune, Oppland

https://dexter.ikomm.no/Lillehammer/Default.asp?page=bo/bas/selection_showunit&UnitId=2741447&ArealId=2697912

Mottaksbarnehagen ved Johannes læringssenter, Stavanger kommune, Rogaland

<http://www.velkommentiljohannes.no/minskole/johannes/pilot.nsf/article/Mottaksbarnehagen>

Møllenhof barnehage, Nedre-Eiker kommune, Buskerud

<http://www.nedre-eiker.kommune.no/index.php?id=325265>

Nepjarhaugen barnehage, Sogn og Fjordane
<http://webfronter.com/sognfjordanegs/flora/nepj/>

Rosetårnet barnehage, Bergen kommune, Hordaland
<https://www.bergen.kommune.no/organisasjonsenhet/barnehage/rosetarnet>

Sandskogan barnehage, Stjørdal kommune, Nord-Trøndelag
<http://www.bhgnett.no/sandskogan/Sider/Forside.aspx>

Solheim barnehage, Gran kommune, Oppland
<http://www.solheim.barnehageside.no/index.asp>

Solheim barnehage, Lørenskog kommune, Akershus
<http://solheim.barnehage.lorenskog.no/>

Storgaten barnehage, Grimstad kommune, Aust-Agder
<http://www.grimstad.kommune.no/Om-kommunen/Kultur-og-oppvekstsektoren/Barnehagene/Kommunale-barnehager/Storgaten-barnehage/>

Trollberget barnehage, Frogn kommune, Akershus
http://www.frogn.kommune.no/portal/?type=henturl&url=http://www.frogn.kommune.no/fk_nyheter/visning/fk_nyheter_barnehager.aspx&meny=1&undermeny=144&menytype=MenyLeft&Navi=Kommunen

Tonning barnehage, Stryn kommune, Sogn og Fjordane
<http://www.sophusportalen.no>

Litteratur

Aukrust, V. Grøver 2006: *Tidlig språkstimulering og livslang læring. En kunnskapsoversikt.* Oslo: KD.

Aamodt, S. og Hauge, A. M. 2008: *Familielæring.* Oslo: Universitetsforlaget.

Bundgaard, H og Gulløv, E. 2008: *Forskjel og fællesskab. Minoritetsbørn i daginstitution..* Hans Reitzels Forlag

Desforges, Charles with Abouchaar, Alberto 2003: *The Impact of Parental Involvement, Parental Support and Family Education on pupil Achievements and Adjustment: A Literature Review.* Department for Education and Skills.

Drammen kommune (2006): *Veileder Tospråklig opplæring i barnehagen Nettutgave:* <http://www.drammen.kommune.no/Documents/Barn%20og%20familie/Barnehage/Veileder%20tospraklig.pdf>

Furu, A. og Granholt, M. 2007: *Sammen om kunnskap. Kvalifiseringsarbeid i barnehagens personalgruppe.* Bergen: Fagbokforlaget

Giæver, K. 2006: " Å lære språk i inkluderende lekemiljøer" i Barnehagefolk 2006/04. Oslo: Pedagogisk Forum.

Gjervan, M., Andersen, C.E. og Bleka, M. 2006: *Se mangfold! Perspektiver på flerkulturelt arbeid i barnehagen.* Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Gjervan (red.) 2006: *Temahefte om språklig og kulturelt arbeid i barnehagen.* Oslo: KD.

Hauge, A.M. 2009: *Den felleskulturelle skolen.* Oslo: Universitetsforlaget.

Hetland, M. Frøysdal 2007: *"Hvilken stemme har du?" om lek og samhandling i en flerkulturell barnehage.* Masteroppgave i sosialantropologi. Universitetet i Bergen.

Høigård, A., Mjør, I. og Hoel, T. 2009: *Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen.* Oslo: KD.

Høigård, A. 2006. *Barns språkutvikling – muntlig og skriftlig.* 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget

KD 2006a: *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver.* Oslo: KD.

KD 2006b: *Rundskriv F-08/2006. Lov 17.juni 2005 nr. 64 om barnehager (barnehageloven) med forskrifter og departementets merknader til bestemmelser.* Oslo: KD.

KD 2006-2007: St. meld. nr. 16 (2006-2007) ... og ingen stod igjen. *Tidlig innsats for livslang læring.* Oslo: KD

KD 2007-2008: St. meld. nr. 23 (2007-2008) *Språk bygger broer*. Oslo: KD

KD 2010: *Rundskriv F-02/2010. Statstilskudd til drift av barnehager*. Oslo: KD.

KD 2009a: *St.meld. nr.41 2008-2009) Kvalitet i barnehagen*. Oslo: KD

KD 2009b: *Opplæringstilbudet til minoritetsspråklige barn, unge og voksne. Delinnstilling fra utvalg oppnevnt kgl.res. 24.oktober 2008*. Oslo: KD

Kibsgård, S. og Husby, O. 2009: *Norsk som andrespråk: Barnehage og barnetrinn*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kjelås, I. 2009: "Trollet bodde i vann med fart i' – om stimulering av ord- og begrepskompetanse hos flerspråklige førskolebarn" i NOA nr.2/2009 (58-88). Oslo: Novus Forlag.

Palludan, Charlotte. 2008: *Børnehaven gør en forskæl*. Danmark Pædagogiske Universitet

Pettersen, J. R. 2004: "Barnehagens to språktoner" i *Verden i barnehagen*. Barnehagefolk. Særtrykk 2004. Oslo: Pedagogisk Forum.

Rambøll Management 2006b: *Evaluering av tilskuddordningen Tilskudd til tiltak for å bedre språkforståelsen til minoritetsspråklige barn i førskolealder*. Oslo: KD.

Rambøll Management 2008: *Kartlegging av språkstimulering og språkkartlegging i kommunene*. Oslo: KD

Sand, S. 2008: *Ulikhet og fellesskap. Flerkulturell pedagogikk i barnehagen* Oplandske bokforlag

Sandvik, M. og Spurkland, M. 2009: *Lær meg norsk før skolestart! Språkstimulering og språkkartlegging i flerkulturelle barnehager*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Valvatne, H. og Sandvik, M. 2007: *Barn, språk og kultur. Språkutvikling fram til sjuårsalderen*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag

Whalley, M. 2006: *Involving Parents in their Children´s Learning*. Paul Chapman Publishing Ltd.

Østrem, S. mfl. 2009: *Alle teller mer. En evaluering av hvordan Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver blir innført, brukt og erfart*. Høgskolen i Vestfold.

Øygarden Mjelve, A. 2002: *"Hør på maken" Tospråklig assistanse i barnehagen*. Barne- og familiedepartementet

